

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

Liana Sapegina

**Rizikos ir apsauginiai veiksniai, susiję su 11-17 metų paauglių dalyvavimu
kibernetinėse patyčiose**

Magistro darbas

Edukacinės ir vaiko psichologijos studijų programa

Darbo vadovas: dr. Robertas Povilaitis

Vilnius, 2018

TURINYS

SANTRAUKA	5
SUMMARY	6
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	7
PRATARMĖ	8
1. ĮVADAS	10
1.1. Kibernetinių patyčių samprata	10
1.2. Barlett'o ir Gentile kibernetinių patyčių teorija	12
1.3. Paplitimas	13
1.4. Kibernetinių patyčių dalyviai	14
1.5. Rizikos ir apsauginiai veiksniai	15
1.5.1. Amžius	15
1.5.2. Lytis	16
1.5.3. Naudojimasis technologijomis	17
1.5.4. Asmenybiniai veiksniai	19
1.5.5. Santykiai su tėvais, tėvų kontrolė	20
1.5.6. Bendraamžių kontekstas	22
1.5.7. Mokyklos kontekstas	23
1.5.8. Tradicinių patyčių patyrimas	24
1.6. Tyrimo tikslas ir uždaviniai	25
2. TYRIMO METODIKA	26
2.1. Tyrimo dalyviai	26
2.2. Tyrimo instrumentai	26
2.3. Tyrimo eiga	32
2.4. Duomenų analizė	33
3. REZULTATAI	36
3.1. Nevykdančių ir vykdančių kibernetines patyčias grupių palyginimas pagal asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių bei rizikingo elgesio internete veiksnius	36
3.2. Napatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias grupių palyginimas pagal asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių bei rizikingo elgesio internete veiksnius	39
3.3. Nevykdančių ir vykdančių, nepatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias paauglių pasiskirstymas pagal lytį ir amžių	43
3.4. Kibernetinių patyčių vykdymui ir patyrimui prognostinės įtakos turintys veiksniai	44

4. REZULTATŲ APTARIMAS	47
Tyrimo ribotumai ir tolimesnių tyrimų gairės	55
Tyrimo rezultatų pritaikymo galimybės	56
IŠVADOS	57
LITERATŪRA	58
PRIEDAI	66
1 priedas. Tyrimo dalyvio informuotas sutikimas	66
2 priedas. Anketa.	68

Rizikos ir apsaugos veiksniai, susiję su 11 – 17 metų paauglių dalyvavimu kibernetinėse patyčiose, Liana Sapegina, Lietuva, Vilniaus Universitetas, 2018, 77.

SANTRAUKA

Šiuo darbu buvo siekiama ištirti nevykdančių ir vykdančių bei nepatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias paauglių skirtumus pagal asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių bei rizikingo elgesio internete veiksnius bei nustatyti kurie iš šių veiksnių gali padidinti arba sumažinti 13-17 metų paauglių kibernetinių patyčių vykdymą ir patyrimą. Tyrime dalyvavo 130 paauglių: 65 vyriškos ir 65 moteriškos lyties. Respondentai buvo Vilniaus Tuskulėnų gimnazijos ir Vilniaus Jono Pauliaus progimnazijos mokiniai. Tyrimas buvo atliktas naudojantis „ES vaikai internete III“ tarptautinio projekto klausimynu. Rezultatai atskleidė, kad *vykdantys* kibernetines patyčias pasižymėjo didesniu hiperaktyvumu, emociniais, elgesio ir bendrais sunkumais, aštrių pojūčių siekiu, teigiamomis nuostatomis į smurtą, patyrė mažiau šeimos paramos bei pasižymėjo rizikingesniu elgesiu naudojantis elektroninėmis technologijomis nei paaugliai, *nevykdantys* kibernetinių patyčių. Tuo tarpu, *patiriantys* kibernetines patyčias taip pat turėjo daugiau emocijų, elgesio ir bendrų sunkumų, pasižymėjo didesniu aštrių pojūčių siekiu bei rizikingiau elgėsi naudodamiesi elektroninėmis technologijomis nei nepatiriantys kibernetinių patyčių paaugliai. Nepatiriantys šių patyčių paaugliai pasižymėjo didesniu patiriamu šeimos palaikymu. Atlikus logistinę regresinę analizę, atrasta, kad teigiamos nuostatos į smurtą prognozavo didesnę kibernetinių patyčių vykdymo tikimybę, o didesnę tikimybę patirti šios formos patyčias nuspėjo patiriami didesni emociniai sunkumai, problemos su bendraamžiais, didesni bendri sunkumai ir didesnis neigiamo turinio internete stebėjimas.

Raktiniai žodžiai: kibernetinės patyčios, viktimizacija internete, rizikos veiksnys, apsauginis veiksnys, ekologinis sisteminis požiūris, paaugliai

Risk and safety factors associated with involvement in cyberbullying among 11-17 year old adolescents, Liana Sapegina, Lithuania, Vilnius University, 2018, 77.

SUMMARY

The aim of this study was to analyse the differences between cyberbullies and non-cyberbullies, cybervictims and non-cybervictims for individual, relational, risky online behavior factors and to explore the factors that contribute to involvement in cyberbullying. In this study participated 130 students (65 males and 65 females) from Vilnius Tuskulenai gymnasium and Vilnius Jonas Paulius progymnasium. This study was a pilot study of a bigger international project - EU kids online III. The questionnaire from this project was utilized in this study. Findings revealed that cyberbullies were more hyperactive, had more emotional, conduct problems, had higher scores on sensation seeking, had more positive attitude towards the use of violence, experienced less support from family and had more risky online behaviors than non-cyberbullies. Meanwhile cybervictims had more emotional and conduct problems, had higher scores on sensation seeking and had more risky online behaviors than non-cybervictims when non-cybervictims experienced more support from family. Binary logistic regression revealed that adolescents with more positive attitude towards the use of violence were more likely to become cyber bullies when adolescents with more emotional symptoms, problems with peers, exposure to negative internet content were more likely to become cyber-victims.

Keywords: cyberbullying, cyber-victimization, risk factors, protective factors, ecological systems approach, adolescents

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Kibernetinės patyčios – agresyvus asmens ar grupės asmenų elgesys elektroninėje erdvėje, kuriuo tyčia, pakartotinai siekiama įskaudinti, išgąsdinti, pažeminti asmenį ar kitus asmenis, kai jis/ji ar grupė žmonių negali lengvai apsiginti (Smith, Madhavi, Carvalho, Fisher, Russell, & Tippet, 2008).

Viktimizacija naudojant internetą (angl. Online Victimization) apibrėžiama kaip asmens patiriama agresija, įvairios grėsmės ar žalingos pasekmės naudojantis internetu (Ruškus, Žvirdauskas ir Kačenauskaitė, 2010).

Rizikos veiksnys yra apibrėžiamas kaip tam tikros sąlygos ar bet kokia įtaka, susijusi su mažesne teigiamų rezultatų tikimybe ir didesne neigiamų arba socialiai nepageidaujamų reiškinių ar padarinių tikimybe (Jessor, Turbin & Costa, 1998).

Apsaugos veiksnys – tai vidiniai ar išoriniai faktoriai, kurie susidūrus su rizika sumažina neigiamų rezultatų tikimybę, padeda nuslopinti ar neutralizuoti neigiamus padarinius bei padidina pozityvių rezultatų tikimybę rizikos akivaizdoje (Buzaitytė-Kašaliniene, 2015; Jessor et al., 1998).

Ekologinis sisteminis požiūris – tai toks teorinis požiūris, kuriuo teigiama, kad vaikų ir paauglių elgesys yra formuojamas sąveikoje su įvairiomis kontekstinėmis sistemomis, tokiomis kaip šeima, bendraamžiai, mokyklos aplinka (Hong & Espelage, 2012).

PRATARMĖ

Akivaizdu, kad pastaraisiais dešimtmečiais sparčiai vystantis technologijoms, šios kaip niekada tapo žmonių neatsiejama gyvenimo dalimi. Daugelis jau negali įsivaizduoti savo kasdienos be naujų technologijų, o ypač paaugliai, kurie anot Hamal (2017) yra visiškai nuo jų priklausomi dėl technologijų teikiamos naudos, jose vyraujančio pramoginio, linksminančio turinio, galimybių pasiekti naujausią informaciją visame pasaulyje, naudotis mokymosi ištekliais, palaikyti svarbius ir naudingus socialinius santykius. Interneto ir technologijų nauda yra neabejotina, tačiau kartu kyla ir įvairių rizikų, o viena iš jų - dalyvavimas kibernetinėse patyčiose.

Kibernetinės patyčios vis labiau tampa kritine socialine problema, kuri veikia vaikų ir paauglių fizinę ir psichologinę sveikatą (Chen, Ho & Lwin, 2017). Tyrimai rodo, jog viktimizacija, naudojant internetą, yra susijusi su depresija, nerimu, vienišumu, narkotikų vartojimu, mintimis apie savižudybę, žemesne saviverte ir žemesniu akademinių pasiekimų lygiu (Kowalski, Giumett, Schroeder & Lattanner, 2014). Bonanno ir Hymel (2013) taip pat nustatė, kad rizika patirti depresijos simptomus bei savižudiškas mintis būdinga ne tik tiems, kurie patiria patyčias, bet ir besityčiojantiems. Atrasta, kad kibernetinės patyčios neigiamai veikia ir jų vykdytojus – jie pasižymi didesniu agresyvumo lygiu (Schultze-Krumbholz & Scheithauer, 2009), piktnaudžiavimu psichoaktyviomis medžiagomis, delinkventiniu elgesiu (Sourander, Brunstein Klomek, Lindroos, Koskelaine & Helenius, 2010) bei mažesniais akademineis pasiekimais (Beran & Li, 2007). Kadangi kibernetinės patyčios yra palyginti naujas reiškinys, paaugliai turi mažiau supratimo ir psichologinių sugebėjimų tvarkyti, valdyti šį reiškinį, o tai padidina jų pažeidžiamumą.

Lietuvoje nuo 2017 m. Rugsėjo 1 dienos įsigaliojusios Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo pataisos, nustatančios reagavimo į kibernetines patyčias tvarką, rodo, kad kibernetinių patyčių tema yra svarbi mūsų visuomenėje. Kadangi pagal 2013-2014 metų duomenis (Health Behaviour in School-aged Children) lyginant su Europos ir Šiaurės Amerikos šalimis, Lietuvoje patyčių paplitimas tarp paauglių vis dar yra didžiausias, o mokslininkų teigimu (Baldry, Farrington & Sorrentino, 2015), tradicinės ir kibernetinės patyčios yra stipriai tarpusavy susijusios, todėl yra svarbu plačiau tyrinėti ir dalyvavimo kibernetinėse patyčiose ypatumus, procesus, o tai padėtų kurti darbo su patyčių problema strategijas platesniame kontekste, prisitaikant prie sparčiai besikeičiančių technologijų keliamų iššūkių ir patyčių srityje. Be to, ieškant Lietuvoje atliktų tyrimų, kibernetinių patyčių tema, nebuvo rasta mokslinių darbų, kurie išsamiau nagrinėtų rizikos ir apsauginius veiksnius patirti ar vykdyti kibernetines patyčias.

Daugelis šalių ieško būdų tvarkytis su šia augančia kibernetinių patyčių problema, tyrinėjant, kurie paaugliai yra linkę dalyvauti kibernetinėse patyčiose, aiškinantis rizikos ir apsauginius veiksnius. Nors šia tema tyrimų daugėja, vis dėlto dėl nevienareikšmiškų tyrimų rezultatų, aiškių metodų nebuvimo, trūksta aiškaus supratimo apie kibernetinių patyčių ypatumus, jose dalyvaujančių paauglių charakteristikas. Todėl yra svarbu nustatyti šiuos veiksnius, kurie gali padidinti asmens tikimybę tapti arba apsaugoti nuo tapimo agresijos internete auka arba/ir vykdytoju. Šios žinios padės mokslo ir švietimo srityje dirbantiems specialistams, tėvams, įstatymų kūrėjams kurti efektyvias prevencines, intervencines strategijas, šviesti visuomenę.

Šis tyrimas yra didesnio mokslinio tyrimo „Lietuvos vaikų ir paauglių naudojimas internetu: grėsmių ir galimybių tendencijos ES šalių kontekste“ dalis. Šio darbo tyrime naudojami rezultatai yra paimti iš bandomojo projekto etapo, kuriame ir dalyvavo šio darbo autorė. Projektu siekiama įvertinti Lietuvos ir kitų ES šalių 9-17 metų vaikų naudojimosi internetu ypatumų pasikeitimus nuo 2010 metų ir atskleisti vaikų naudojimosi internetu poveikį jų gerovei. Projektą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (Nr. S-MIP-17-1/LSS-250000-1087).

1. ĮVADAS

1.1. Kibernetinių patyčių samprata

Pastaraisiais dešimtmečiais sparčiai besivystančios technologijos atvėrė daug galimybių pasiekti naujausią informaciją visame pasaulyje, naudotis mokymosi ištekliais, užmegzti bei palaikyti svarbius ir naudingus socialinius santykius. Be šių ir kitų neginčijamų privalumų, naudojantis technologijomis gali kilti ir tam tikrų pavojų, vieni iš jų - kibernetinės patyčios. Nepaisant kibernetinių patyčių termino paplitimo kasdienėje kalboje, akademinėje literatūroje vis dar trūksta bendro sutarimo dėl elgesio bei patirčių, kurios apibrėžtų šias patyčias (Betts, 2016). Nuoseklumo bei mokslininkų susitarimo trūkumas dėl kibernetinių patyčių apibrėžimo aiškinamas šios naujos patyčių formos santykinu naujumu. Nesant bendrai kibernetinių patyčių sampratai, gali kilti sunkumų kuriant validžius klausimynus, be to, tai gali daryti įtaką gautiems rezultatams, neleisti palyginti skirtingų tyrimų rezultatų, galiausiai, mokslininkai gali tyrinėti skirtingus fenomenus remdamiesi tuo pačiu, kibernetinių patyčių, pavadinimu (Tokunaga, 2010).

Olweus (2013) teigė, kad kibernetinės patyčios yra tas pats, kas ir tradicinės patyčios, tiesiog vykstančios pasitelkiant elektroninius prietaisus, technologijas. Pagal Olweus (2013), apibrėžiant kibernetines patyčias, turi būti remiamasi tradicinių patyčių pagrindiniais principais - jog tyčiojamas tyčia, sąmoningai norint išskaudinti kitą, tokio elgesio pasikartojimu, besityčiojančio jėgos persvara. Kalbant apie tradicinių ir kibernetinių patyčių panašumus, kai kurie mokslininkai teigia, kad kibernetinės patyčios yra tradicinių patyčių pratęsimas elektroninėje erdvėje – yra įrodymų, kad patyčias patiriantys asmenys patiria patyčias „realioje“ bei „virtualioje“ erdvėje iš tų pačių asmenų (Wegge, Vandebosch, & Eggermont, 2014). Remdamiesi Olweus (2013) tradicinių patyčių apibrėžimu, Smith ir kiti (2008) apibrėžė kibernetines patyčias kaip „agresyvų, tyčinį, pasikartojantį elgesį elektroninėje erdvėje, nukreiptą į asmenį ar grupę asmenų, kurie negali lengvai apsiginti.

Tuo tarpu Pieschl, Kuhlmann ir Prosch (2015) teigia, kad kibernetinės patyčios yra unikalus fenomenas, todėl turėtų būti apibrėžiamas skyrium nuo tradicinių patyčių, siekiant visapusiškai iširti veiksnius, susijusius su šia patyčių forma. Nors kibernetinės patyčios apibrėžiamos remiantis tradicinių patyčių pagrindiniais principais, Thomas, Connor ir Scott (2015) teigia, kad anonimiškumas bei viešumo aspektai turėtų būti laikomi išskirtiniais šių patyčių bruožais.

Teigiama, kad viena patyčių paplitimo internete priežasčių yra anonimiškumas - besityčiojantys internete gali bjauriai elgtis anonimiškai, nepatirdami jokių savo veiksmų pasekmių (Halpern, Pina & Vaquez, 2017). Kowalski ir Limber (2007) tyrimas su 3600 vidurinės

mokyklos mokiniais atskleidė, kad 50 proc. patyrusių kibernetines patyčias nežinojo iš ko jas patiria. Be to, kai besityčiojančio asmens tapatybė nėra žinoma, viktimizaciją internete patiriantiems asmenims tai sukelia didesnę įtarimo bei nepasitikėjimo jausmą bendraujant su aplinkiniais (Raskauskas & Soltz, 2007).

Dar vienas veiksnys, galintis sustiprinti patyčių internete paplitimą, yra tai, jog naujų technologijų pajėgumas leidžia pasiekti vis daugiau žmonių. Agresyvi ar bjauri medžiaga gali būti pasidalinta su kitais, potencialiais patyčių iniciatoriais, ir taip gali vis labiau plisti internete (Halpern et al., 2017). Be to, informacija, pasidalinta internetinėje erdvėje lieka ilgam, o tai reiškia, jog patiriantys patyčias, išgyvena kaskart, pamatę nemalonią medžiagą internete ir niekada nežino, kada ši medžiaga bus panaikinta. Patiriantys patyčias internete dažniausiai jaučiasi itin bejėgiai, negalėdami pašalinti patyčių turinio, o ieškojimas galinčių tai padaryti, gali užtrukti labai ilgai (Halpern et al., 2017).

Taip pat reikia pažymėti, kad elektroninėje erdvėje fizinė besityčiojančio jėgos persvara neturi tokios didelės įtakos kaip tradicinių patyčių atveju. Besityčiojančio bei aukos galios skirtumais įvardijami kiti veiksniai, tokie kaip technologiniai įgūdžiai ar anonimiškumas (Vandebosch & Van Cleemput, 2009). Sticca ir Perren (2013) atskleidė, kad mokytojai ir paaugliai kibernetines patyčias suvokia kaip gresmingesnes nei tradicines būtent dėl jų anonimiško bei viešo pobūdžio. Nors tyrimai rodo aukštas tradicinių bei kibernetinių patyčių tarpusavio koreliacijas, pastaroji patyčių rūšis pasižymi tam tikromis išskirtinėmis ypatybėmis – kibernetinės patyčios gali pasiekti plačią auditoriją, gali būti anonimiškos, gali greitai pasiekti auką, nepriklauso nuo atstumo, suteikia galimybę tyčiotis iš didelio žmonių skaičiaus įdedant mažai pastangų bei nepriklauso nuo paros laiko ar geografinės vietos (Kowalski, Giumetti, Schroeder & Lattanner, 2014).

Taipogi, kibernetinės patyčios skirstomos į tiesiogines ir netiesiogines (Vandebosch & van Cleemput, 2009). Tiesioginės kibernetinės patyčios apima tokias išraiškas kaip fizinę (pvz., tikslingas viruso siuntimas), verbalinę (pvz., naudojant technologijas grasinti), neverbalines (pvz., nepadorios vaizdinės medžiagos siuntimas) bei socialinę (pvz., nepriėmimas ar pašalinimas iš grupės ar veiklos internete). Tuo tarpu netiesioginės kibernetinės patyčios susijusios su patikėtos informacijos atskleidimu, ko nors apgavimu apsimetant kitu asmeniu, gandų skleidimu (Betts, 2016).

Kol kibernetinių patyčių apibrėžimas dar nėra nusistovėjęs, šiame darbe pasitelksime dažniausiai Lietuvos (Gedutienė, Šimulionienė, Čepienė ir Rugevičius, 2012; Pilkauskaitė-Valickienė, Raižienė ir Žukauskienė, 2009; Mažionienė, Povilaitis, Suchodolska, 2012) ir užsienio (Kowalski et al., 2014; Smith et al., 2008, Tokunaga, 2010) mokslininkų naudojamu papildytu Olweus (2013) tradicinių patyčių apibrėžimu. Taigi, kibernetinėmis patyčiomis vadinsime agresyvių

asmens ar grupės asmenų elgesį elektroninėje erdvėje, kuriuo tyčia, pakartotinai siekiama įskaudinti, išgąsdinti, pažeminti asmenį ar kitus asmenis, kai jis/ji ar grupė žmonių negali lengvai apsiginti. Apžvelgus naujausią literatūrą kibernetinių patyčių tema, toliau pristatysime neseniai pasiūlytą Barlett'o Gentile kibernetinių patyčių modelį, kuriuo bandoma paaiškinti vykstančius psichologinius procesus, formuojantis kibernetinių patyčių elgesiui.

1.2. Barlett'o ir Gentile kibernetinių patyčių teorija

Nagrinėjant literatūrą, mokslinius straipsnius apie kibernetinių patyčių fenomeną, pastebėta, kad šiai mokslinių tyrimų sričiai yra skiriama nemažai kritikos dėl aiškaus teorinio pagrindo nebuvimo (Tokunaga, 2010; Barlett, 2017). Mokslininkų pradėjo kelti prielaidas, kad ganėtinai vidutinis intervencinių, prevencinių programų efektyvumas tradicinių ir kibernetinių patyčių srityje yra susiję su šių programų kūrimu bei įgyvendinimu be aiškaus, tvirto teorinio pagrindo (Bauman & Yoon, 2014; Barlett, 2017). Neseniai buvo pasiūlytas Barlett'o ir Gentile kibernetinių patyčių modelis, kuris pagrįstas išmokimu paremtu psichologiniu modeliu (angl. *learning-based psychological model*) bei aiškina psichologinius procesus, susijusius išskirtinai su kibernetinėmis patyčiomis. Kuriant šį modelį buvo remtasi mokymosi ir agresijų teorijomis.

Anot Barlett (2017) tai yra vienintelė paskelbta teorija, kuri orientuota į kibernetinių patyčių fenomeną ir aiškiai atskiria jas nuo tradicinių patyčių, kas intervencijas bei prevencijas įgyvendinantiems specialistams turėtų padėti pritaikyti mokymo programas sprendžiant būtent su kibernetinėmis patyčiomis susijusius iššūkius. Taigi, šia teorija postuluojuama, kad gebėjimas bei saviveiksmingumas vykdyti patyčias yra formuojami remiantis pirmaisiais mokymosi bandymais (Barlett & Coyne, 2014). Kiekvieną kartą, kai asmuo elgiasi agresyviai kito atžvilgiu naudodamasis technologijomis, vyksta mokymosi procesas, kurio metu agresorius sužino, kad (1) jis gali būti suvokiamas kaip anoniminis asmuo, (2) fiziniai skirtumai tarp aukos ir kibernetinių patyčių vykdytojo nėra svarbūs, (3) ne fizinis kibernetinių patyčių agresijos pobūdis nepaliks jokių fizinių žymių, (4) agresorius nemato tiesioginės padarytos skriaudos poveikio aukai bei (5) gali būti sunku identifikuoti agresorių tėvams ar tam tikroms institucijoms, kas suteikia galimybę sukelti žalą kitam nesulaukus už tai bausmės (Barlett, 2017). Kiekvienas įgyvendintas agresyvus elgesys elektroninėje erdvėje yra mokymosi proceso dalis, kurio metu to elgesio rezultatai yra internalizuojami bei kartojant šį elgesį, jis tampa automatiškas bei lengviau vykdomas ateityje. Teigiama, kad kiekviena tokia agresyvaus elgesio vykdymo patirtis elektroninėje erdvėje pastiprina prieš tai išvardintas (penkis) idėjas bei galiausiai formuoja palankų požiūrį į kibernetines patyčias, kuo remiantis galima nuspėti kibernetinių patyčių elgesio tikimybę (Barlett & Coyne, 2014). Šis teorinis modelis yra

patvirtintas tyrimų rezultatais (Barlett, 2017; Barlett & Kowalewski, 2018) bei gali padėti aiškiau suprasti būtent kibernetinių patyčių vykdymui būdingus ypatumus.

1.3. Paplitimas

Greitai kintant technologijoms, kurios tampa prieinamos vis platesniai vaikų bei paauglių auditorijai, pastaruoju metu stebimas kibernetinių patyčių didėjimas (Kowalski et al., 2014). Vis jaunesni vaikai gauna mobiliuosius ar išmaniuosius telefonus, socialinių tinklų kaip „Instagram“, „Facebook“ ir kt. populiarumas ir toliau sparčiai auga (Connell, Schell-Bussey, Pearce, & Negro, 2014).

Tikslus, patyrusių ar vykdančių kibernetines patyčias, vaikų skaičius skiriasi priklausomai nuo naudojamo kibernetinių patyčių apibrėžimo bei klausimo apie laikotarpį, kada jos vyko (pvz., „ar patyrė kibernetines patyčias per paskutinius, 12, 6 mėnesius“ palyginus su „ar kada nors patyre kibernetines patyčias“) (Connell et al., 2014). Nustatyta, kad maždaug 20-50 proc. paauglių bent vieną kartą gyvenime yra tapę viktimizacijos aukomis naudojantis elektroniniais prietaisais, o maždaug tarp 2 ir 7 proc. patyrė sunkaus lygio viktimizaciją (Garaigordobil, 2011; Tokunaga, 2010). Panašius rezultatus gavo ir Davis ir Koepke (2016), kurių tyrimo rezultatai atskleidė, kad 27,9 proc. paauglių yra gavę agresyvių bei gąsdinančių žinučių elektroniniu paštu, trumposiomis arba greitosiomis žinutėmis, tuo tarpu 40 proc. paauglių buvo pastebėję nemalonių komentarų apie save internete. Pavyzdžiui, Kanados kontekste 8 proc. apklaustų mokinių buvo kategorizuoti kaip kibernetinių patyčių vykdytojai, 23,8 proc. sudarė aukos ir 25,7 proc. buvo aukos ir vykdytojai vienu metu (Mishna, Khoury-Kassabri, Gadalla, & Daciuk, 2012). Panaši tendencija, kai tyrimų rezultatai atskleidžia didesnę patiriančių kibernetines patyčias skaičių lyginant su vykdančiais, pastebima ir Austrijoje (vykdytojų-7proc., patiriančių-10 proc.) (Gradinger, Strohmeier, & Spiel, 2012), Pietų Korėjoje (vykdytojai-6,3 proc., patiriantys-14,6 proc., vykdytojų ir patiriančių – 13,1 proc.) (Lee & Shin, 2017), Suomijoje (vykdytojai-8,2 proc., patiriantys -12 proc.) (Hamal, 2017), Ispanijoje atitinkamai patiriančių patyčias sudarė 30,2 proc. ir 15,5 proc. vykdytojų (Garaigordobil, 2011). 25 Europos šalyse atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvoje 6 proc. 9-16 metų vaikų yra gavę nemalonaus, skaudinančio turinio žinučių internete bei 3 proc. prisipažino patys siuntę tokias žinutes kitiems (Livingstone, Haddon, Goerzig, Olafsson, 2011). Tokie rezultatai kitų šalių kontekste gali atrodyti labai pozityviai, tačiau patyčių, kurios vyksta elektroninėje ir realioje aplinkoje, Lietuvoje rodiklis siekia 19 proc. (Šukytė, 2010), kas parodo, jog tarp vaikų ir paauglių yra paplitusios įvairios patyčių formos bei dažnai jos būna tapusavyje susijusios.

1.4. Kibernetinių patyčių dalyviai

Nors pastaraisiais metais yra pastebimas išaugęs kibernetinių patyčių tyrimų skaičius, vis dėl to, dar nedaug yra žinoma apie kibernetinių patyčių dalyvių grupes (vykdytojus, aukas, vykdytojus-aukas) (Bayraktar, Machackova, Dedkova, Cerna, Sevicikova, 2015). Tyrimas su Čekijos 12-18 amžiaus paaugliais atskleidė, kad vykdytojų ir vykdytojų-aukų grupės, palyginus su patiriančiais patyčias, yra panašios tuo, jog pasižymi mažesne savikontrole, savigarba, didesne agresija už interneto ribų, išsiskiria didesniu vyriškos lyties paauglių dalyvavimu (Byraktar et al., 2015). Tačiau vykdytojai-aukos pasižymėjo didesne agresija už interneto ribų ir mažesne savikontrole nei vykdytojai. Tame pačiame tyrime vykdytojai-aukos pasižymėjo didesniu nesaugiu prisirišimu prie tėvų, didesniu bendraamžių atstūmimu bei mažesniu pasitikėjimu savimi nei kad kitos grupės. Tuo tarpu, aukos pasižymėjo saugesniu prisirišimu prie tėvų bei patyrė mažesnę bendraamžių atstūmimą nei kad vykdytojai-aukos, tačiau patyrė didesnę bendraamžių atstūmimą lyginant su vykdytojų grupe. Šie rezultatai sutampa su tradicinių patyčių tyrimų duomenimis, kurie atskleidė, kad vykdytojų-aukų grupė turėjo daugiau adaptacijos problemų nei vykdytojai ar aukos (Jankauskiene, Kardelis, Sukys & Kardeliene, 2008). Aukos-vykdytojo kategorija kibernetinių patyčių atveju gali būti labiau paplitusi nei tradicinių patyčių atveju dėl galimybės paprasčiau atkeršyti savo skriaudėjui nei tradicinių patyčių metu (Mishna et al., 2012) Anot Kowalski ir Liber (2013) pirminė paauglių kibernetinių patyčių vykdymo priežastimi buvo noras atkeršyti. Remiantis šiais rezultatais mokslininkai teigia, kad nemažas procentas dalyvaujančių kibernetinėse patyčiose žmonių gali keisti vaidmenis tarp aukos ir vykdytojo, ir kad asmens profilis, kuris vykdo ir patiria kibernetines patyčias gali smarkiai skirtis lyginant su tradicinių patyčių aukos-vykdytojo profiliu (Byraktar et al., 2015). Todėl teigiama, kad svarbu išskirti kibernetinių patyčių vykdytojus-aukas kaip atskirą grupę, nes jie dažniau traktuojami kaip aukos, tačiau daugiau panašumų turi su vykdytojais, o ne aukomis (Mishna et al., 2012).

Iš Carvalho, Branquinho ir Gaspar de Matos (2017) tyrimo su Portugalijos 10-19 metų mokiniais buvo nustatyta, kad lyginant su kibernetinių patyčių vykdytojais, aukos pasižymėjo mažesniais gebėjimais susirasti draugų, turėjo mažesnius socialinius įgūdžius bei prastesnius santykius su bendraamžiais. Nors ši grupė pasižymėjo didesniu išitraukimu į mokyklą nei vykdytojai, suvokimas apie mažesnę socialinį palaikymą iš kitų, artimų draugų trūkumas prisidėjo prie mažesnės asmeninės gerovės patyrimo.

Be prieš tai aptartų aukų ir vykdytojų grupių, išskiriami dar ir kiti kibernetinių patyčių dalyviai: *asistentai*, kurie talkina kibernetinių patyčių vykdytojams aktyviai įžeidinėjant auką, *patyčių šalininkai*, kurie pastiprina kibernetinių patyčių vykdytoją pozityviu grįžtamuoju ryšiu;

stebėtojai, kurie išlieka pasyvūs ir pasirenka stebėti patyčias niekaip į jas nereaguojant; *outsideriai* (angl. *outsiders*), kurie pasitraukia iš situacijos bei gynėjai, kurie aktyviai įsitraukia norėdami apginti arba/ir suteikti paramą aukai (Quirk & Campbell, 2014). Svarbu pažymėti, kad visų kibernetinių patyčių dalyvių grupės, išskyrus gynėjus, prisideda prie kibernetinių patyčių vykdymo.

1.5. Rizikos ir apsauginiai veiksniai

Norint išsamiau suprasti bei mažinti kibernetines patyčias, mokslininkai siekia nustatyti veiksnius, kurie galėtų padidinti arba sumažinti asmens dalyvavimą kibernetinėse patyčiose. Nagrinėjant literatūrą bei atliekant šį tyrimą, buvo remtasi ekologiniu Bronfenbrenner'io teoriniu modeliu. Teigiama, kad ekologinis sisteminis požiūris suteikia galimybę nagrinėti rizikos ir apsaugos veiksnius netraktuojant juos kaip priežastis, o tų veiksnių atskleidimas gali būti svarbūs praktikai, renkantis intervencijos ar prevencijos kryptį (Buzaitytė-Kašalynienė, 2015).

Pagal Bronfenbrenner'į (1994; cit. iš Bayraktar et al., 2015) žmogaus raida vyksta nuolatinėje aplinkos ir asmens sąveikoje. Mokslininkas suskirstė asmens aplinką į *mikrosistemą*, kurioje asmuo tiesiogiai sąveikauja su kitomis sistemomis, kaip kad šeima, mokykla, bendraamžiais. Tuo tarpu *mezosistema* yra sąveika tarp dviejų ir daugiau aplinkų, kaip kad tėvų ryšiai su mokytojais, mokykla ir pan. *Egzosistemą* sudaro kontekstai, kur individas tiesiogiai nedalyvauja, tačiau įvykiai paveikia asmens mikrosistemą (pvz., mamos darbovietėje tvyranti įtampa, kuri veikia motinos emocinę būklę, gali paveikti vaiko ir mamos santykius). *Makrosistema* yra labiausiai nutolusi nuo individo ir reprezentuoja socialines, ekonomines, kultūrinės struktūras, kurių veikiamas vystosi asmuo.

Taigi, toliau atliekant literatūros ir tyrimų apžvalgą, rizikos ir apsauginiams veiksniams aptarti, bus remiamasi prieš tai aptartu ekologiniu sisteminiu teoriniu modeliu apimant demografinius (amžius, lytis), individualius, santykių veiksnius, kurie yra mikrosistemos dalimi. Šiame darbe rizikos veiksnys yra vienas ar daugiau veiksnių, kurie padidina tikimybę, kad asmuo taps kibernetinių patyčių auka ar vykdytoju, o apsauginiai – veiksniai, sumažinantys asmens tikimybę tapti kibernetinių patyčių auka arba vykdytoju (Kowalski, Limber & McCord, 2018).

1.5.1. Amžius

Tyrimai, studijuojantys *amžiaus* demografinį veiksni, atskleidžia prieštarigus rezultatus. Vieni tyrimai atskleidžia, kad amžius yra susijęs su kibernetinių patyčių patyrimu (Fauman, 2008;

Kowalski et al., 2014), tuo tarpu kitų tyrimų rezultatai tokių ryšių neatskleidžia (Sasson & Mesch, 2017). Kowalski ir kiti (2014) atlikę metaanalizės tyrimą, atrado, kad didėjant paauglių amžiui, didėja ir kibernetinių patyčių vykdymas. Tai gali būti dėl to, jog jaunesnio amžiaus vaikai dažniau problemas sprendžia naudodami fizines patyčias ar mušdamiesi bei kovodami, tuo tarpu vyresni paaugliai gali būti labiau linkę tyčiotis internetinėje erdvėje (Chen et al., 2017). Williams ir Guerra (2007), ištyrę penktos, aštuntos ir vienuoliktos klasės mokinius atrado, kad penktos klasės mokiniai patyrė mažiausiai kibernetinių patyčių (4,5 proc.), daugiausiai patyrė aštuntokai (12,9 proc.) ir kibernetinių patyčių patyrimas pradėjo mažėti vyresnių paauglių imtyje (9,9 proc.). Tokunaga (2010) įvertindamas įvairių tyrimų rezultatus pasiūlė hipotezę, kad jautriausias amžius patirti viktimizaciją internete yra tarp 12-14 metų paauglių. Šių tyrimų rezultatai atitinka su teorija bei tyrimais, nagrinėjančiais ankstyvos paauglystės tarpsnį, kai 11, 12 metų paaugliams netiesioginė agresija (pvz., paskalų skleidimas, šalinimas iš grupės) keičia fizinę agresiją (Rubin, Bukowski, & Parker 2006). Šiuo pereinamuoju laikotarpiu iš vaikystės į paauglystę tampa svarbu priklausyti bendraamžių grupei, todėl socialinės agresijos formos gali būti naudojamos nuspręsti, kas yra grupės dalimi, suformuoti grupės požiūriams ir įsitikinimams, todėl patyčių patyrimas bei vykdymas tuo metu padažnėja (Rubin et. al., 2006).

1.5.2. Lytis

Lyties veiksnys yra vienas dažniausiai ištyrinėtų demografinių rizikos faktorių, tačiau gauti rezultatai yra nenuoseklūs. Nemažai tyrimų pateikia išvadas, jog vyriškos lyties paaugliai yra daugiau linkę vykdyti kibernetines patyčias nei moteriškos lyties paaugliai (Bayraktar at al., 2015; Calvete, Orue, Estevez, Villardon, & Padilla, 2010; Katzer, Fetchenhauer, & Belschak 2009). Kiti tyrimai parodo, kad lyčių skirtumai nėra reišmingai susiję su patiriama viktimizacija internete (Hinduja & Patchin, 2008; Mishna et al., 2012; Tokunaga, 2010). Tuo tarpu, kitų darbų rezultatai atskleidžia, kad moteriška lytis yra rizikos veiksnys tapti kibernetinių patyčių auka (Connell et al., 2014; Sasson & Mesch, 2017) bei vykdytoju (Goebert, Else, Matsu, Chung-Do, & Chang, 2011). Teigiama, kad socialinės agresijos forma dažniau naudojama tarp paauglių mergaičių nei paauglių berniukų. Ši agresijos forma nukreipiama į bendraamžių santykius, pavyzdžiui, norint pakenkti kito reputacijai. Tuo tarpu berniukai dažniau naudoja fizines patyčias, kai užgauliojama veiksmais – spiriant, pargriaunant, spjaudant, atimant daiktus ar pan. (Davis & Koepke, 2016). Jeigu remtis kai kurių mokslininkų pasiūlymu kibernetines patyčias suvokti kaip tradicinių patyčių bei agresyvaus elgesio išplėstinę formą, tai galėtų reikšti didesnę berniukų įsitraukimą į kibernetinių patyčių (Barlett & Coyne, 2014).

Nors nėra vieningų tyrimų rezultatų, patvirtinančių lyties sąsajas su dalyvavimu kibernetinėse patyčiose, pastebima, kad mergaitės daugiau nei berniukai praneša apie kibernetinių patyčių patyrimą tiek Jungtinėse Valstijose, tiek Europoje (Barlett & Coyne, 2014; Tokunaga 2010; Davis & Koepke, 2016). Apklausus 9, 10, 11 klasių mokinius, tyrimo rezultatai atskleidė, kad merginos daugiau nei vaikinai buvo patyrusios viktimizaciją naudojantis internetu (Cappadocia, Craig & Pepler, 2013). Davis ir Koepke (2016) atskleidė, kad mergaitės žymiai daugiau nei berniukai pranešė apie nemalonaus elgesio patirtį internete, taip pat mergaitės dažniau nei berniukai patyrė agresyvaus bendravimo internete savo atžvilgiu. Kai kurie mokslininkai interpretavo šią tendenciją remdamiesi tuo, kad moteriškos lyties atstovėms būti pažeidžiamoms yra labiau priimtina visuomenėje ir todėl jos yra labiau linkusios atskleisti kibernetinių patyčių patyrimo patirtį (Bayraktar, 2015).

Calvete ir kiti (2010) ištyrė 12-17 metų mokinius nustatė, kad 48 proc. vyriškos lyties paaugliai statistiškai reikšmingai daugiau nei moteriškos lyties paaugliai (40 proc.) buvo linkę vykdyti kibernetines patyčias. To paties tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaikinai ženkliai daugiau nei merginos buvo linkę siųsti fizinės agresijos išraiškos įrašus ar nuotraukas, fiksuoti žeminančius klasės draugo vaizdus bei siųsti seksualinio pobūdžio vaizdus kitiems. Kai moteriškos lyties mokiniai daugiau vykdė bei patyrė patyčias, tokias kaip dalinimasis nemalonia bei skaudinančia informacija internete, skambinimas, greitųjų žinučių rašymas, elektroninių laiškų siuntimas siekiant skleisti nemalonią informaciją (Connell et al., 2014).

Sadauskaitės ir Šimulionienės (2014) atliktame tyrime skirtumų tarp mergaičių ir berniukų dalyvavimo kibernetinėse patyčiose nustatyta nebuvo. Abiejų lyčių mokiniai vienodai dalyvavo ir kaip aukos, ir kaip skriaudėjai. Gedutienės ir kitų (2012) tyrime lyčių skirtumų nebuvo rasta, tačiau buvo nustatyti su lytimi susiję patyčių patyrimo tendencijų skirtumai - mergaitės dažniau nurodė, kad pokalbių svetainėse apie jas buvo skleisti gandai, tačiau daugiau berniukų pranešė apie grasinimų mobiliuoju telefonu patyrimą.

Taigi, nors nėra vieningų tyrimų rezultatų apie lyties ir kibernetinių patyčių sąsajas, visgi naujausi kibernetinių patyčių metaanalizės tyrimai (Kowalski et al., 2018) atskleidžia, kad moteriškos lyties paaugliai yra didesnėje rizikoje patirti patyčias, kai lyties įtaka patyčių vykdymui nėra aiški.

1.5.3. Naudojimasis technologijomis

Apžvelgus mokslinius straipsnius, galima pastebėti, kad laikas praleistas naudojantis internetu yra identifikuojamas kaip pastovus rizikos veiksnys patirti bei vykdyti kibernetines

patyčias (Celik, Atak, & Erguzen 2012; Chen et al., 2017; Kowalski et al., 2014). Tyrimai atskleidė, kad naudojimosi internetu ypatumai, tokie kaip laikas praleistas naudojantis internetu, žaidimai prisijungus prie tiesioginio ryšio, rizikingas elgesys internete, siejasi su kibernetinių patyčių patyrimu (Alvarez-Garcia, Perez, Gonzalez, & Perez, 2015; Sasson & Mesch, 2017). Tuo tarpu Cappadocia ir kitų (2013) tyrimas neatskleidė, kad naudojimosi internetu dažnumas būtų prognozuojantis veiksnys vykdyti ir patirti patyčias. Ne tiek naudojimosi internetu dažnumas, kiek naudojimosi medijomis tikslai gali turėti įtakos patirti ar vykdyti kibernetines patyčias (Muller, Pfetsch, Shultze-Krumbholtz, & Ittel, 2018). Pasak Sticca ir Perren (2013) elektroninės komunikavimo formos yra tiesiog priemonės, kurios savaime problemų nesukuria.

Shapka, Onditi, Collie ir Lefter (2018) atlikę tyrimą su Kanados ir Tanzanijos paaugliais atrado, kad abejose šalyse prisijungimas prie tiesioginio ryšio dėl socialinių tikslų buvo susiję su didesniu kibernetinių patyčių patyrimu bei vykdymu. Kadangi bendraujant internetu su kitais asmenimis, grįžtamasis ryšys emociniu turiniu yra skurdesnis, teigiama, kad tokiu atveju yra patiriamas slopinimo efektas, kuris sumažina savicenzūrą, todėl interneto erdvėje asmenys jaučiasi mažiau suvaržyti ir yra linkę laisviau reikšti savo mintis (Fanti, Demetriou, & Hawa, 2012). Kiti mokslininkai taip pat atskleidė, kad kai paaugliai jaučiasi nepakaltinami bei saugūs naudodamiesi elektroninėmis technologijomis, jie yra linkę sakyti dalykus, kurių nesakytų būnant tiesiogiai su kitu ar kitais asmenimis (Kowalski et al., 2014). Davis ir Koepke (2016) atskleidė, kad paaugliai, kurie daugiau laiko internete praleidžia bendraudami su bendraamžiais bei daugiau laiko praleidžia naudodamiesi mobiliuoju telefonu, buvo linkę internete dažniau patirti bjauraus elgesio nei tie paaugliai, kurie internete su benraamžiais bendrauja rečiau. Panašius rezultatus atrado ir Alvarez-Garcia ir kiti (2015), kad mobiliojo telefono turėjimas, žaidimas su kitais prisijungus prie tiesioginio ryšio, rizikingas elgesys internete įvardijami kaip rizikos veiksniai patirti viktimizaciją naudojantis internetu. Sasson ir Mesch (2017), ištyrę 10- 18 metų mokinius, atrado, kad kibernetinių patyčių aukos pasižymėjo rizikingesniu elgesniu internete nei šių patyčių nepatiriantys tiriamieji – jie dažniau atskleidė asmeninę informaciją, siuntė žeidžiančias žinutes bei susitikinėjo su nepažįstamais žmonėmis, su kuriais susipažino internete. Tačiau, tai gali būti ir tam tikra veikla internete, kuria užsiimant, asmeniui gali kilti didesnė rizika patirti kibernetines patyčias. Atrasta, kad kibernetines patyčias patiriantys asmenys buvo labiau linkę leisti laiką internetinėje erdvėje, kuri laikoma pavojinga, pvz., lankyti ekstremistinio, pornografinio turinio internetiniuose puslapiuose (Katzner et al., 2009). Fanti ir kiti (2012) teigia, kad smurtinės žiniasklaidos internete stebėjimas irgi yra prognozuojantis veiksnys patirti kibernetines patyčias arba tapti jų vykdytoju.

Apžvelgus tyrimų rezultatus galima pastebėti, kad daugelis interneto naudojimosi veiksnių, kaip kad rizikingas elgesys internete, naudojimas socialinėmis medijomis, įsitraukimas į socialines veiklas gali didinti riziką vykdyti ir patirti kibernetines patyčias.

1.5.4. Asmenybiniai veiksniai

Tyrimais patvirtinta, kad tam tikri veiksniai, susiję su paauglio asmenybe, įsitikinimais, elgesio savybėmis, gali apsaugoti asmenį nuo kibernetinių patyčių patyrimo arba kaip tik padidinti šių patyčių patyrimo riziką. Vienas daugiausiai aprašytų psichologinių rizikos veiksnių patirti kibernetines patyčias tarp vidurinės mokyklos mokinių yra žema savigarba (Chen et al., 2017; Kowalski & Limber, 2013). Žinoma, kad žema savigarba gali būti ir patiriamų patyčių pasekmė. Vis dėlto, aukštos savigarbos turėjimas identifikuotas kaip apsauginis nuo kibernetinių patyčių patyrimo veiksnys. Alvarez ir kiti (2015), ištyrę 11-19 metų paauglius, atrado, kad aukšta savigarba veikė kaip apsauginis veiksnys nuo atsitiktinių kibernetinių patyčių patyrimo, tačiau savigarbos veiksnys neapsaugojo sunkių kibernetinių patyčių atveju.

Nustatyti ir kiti psichologiniai rizikos veiksniai patirti kibernetines patyčias - mažesnė savikontrolė (Baldry et al., 2015), socialinis nerimas bei pyktis (Kowalski et al., 2014), žemas socialinis intelektas, žemesnis empatijos lygis (Baldry et al., 2015), mažesnis pasitenkinimas savo kūnu (Olenik-Shemesh & Heiman, 2017). Tuo tarpu aukštas socialinis intelektas (Kowalski et al., 2014), empatija, efektyvesnis emocijų valdymas, saviefektyvumas apginti save (Chen et al., 2017) yra veiksniai, kurie turėtų apsaugoti nuo patyčių patyrimo arba sušvelninti negatyvias šių patyčių patirties pasekmes.

Remiantis apžvelgtais tyrimais pastebėta, kad tam tikri rizikos ir apsauginiai kibernetinių patyčių patyrimo veiksniai sutampa su rizikos bei apsauginiais veiksniais vykdyti kibernetines patyčias. Daugelis tyrimų atskleidė žemą savigarbą kaip rizikos veiksnį vykdyti patyčias (Baldry et al., 2015). Pavyzdžiui, tyrimas Čekijoje su vidurinės mokyklos mokiniais atskleidė, kad kibernetinių patyčių vykdytojais pasižymėjo mažesne savigarba lyginant su patyčias patiriančiais arba nepatiriančiais mokiniais (Bayraktar et al., 2015). Chen ir kiti (2017) taip pat atrado, kad aukšta savigarba neigiamais ryšiais siejosi su kibernetinių patyčių vykdymu, todėl galėtų būti svarbus šių patyčių vykdymo apsaugos veiksnys. Tie patys mokslininkai tyrinėjo ne tik rizikos ir apsaugos veiksnius vykdyti kibernetines patyčias bet ir jų poveikio stiprumą. Chen ir kiti (2017) atrado, kad moralinių normų nepripažinimas, depresija, narcisizmas, aukštas saviefektyvumas pozityviais ryšiais siejosi su kibernetinių patyčių vykdymu, tačiau šių rizikos veiksnių poveikis

nustatytas vidutinio dydžio, o emocijų valdymo veiksnys pasižymėjo neigiamu ryšiu su kibernetinių patyčių vykdymu.

van Geel, Toprak ir Vedder (2017) tyrinėję didžiojo penketo asmenybės bruožus atrado, kad sutariamumas neigiamais ryšiais prognozavo kibernetinių patyčių vykdymą paauglių tarpe. Žemas savikontrolės lygis bei didesnio jaudulio, aukštesnės stimuliacijos siekis, impulsyvumas nustatyti kaip rizikos faktoriai vykdyti kibernetines patyčias (Baldry et al., 2015; Lianos & Mcgrath, 2017). Kibernetinių patyčių vykdytojai pasižymi labiau normalizuojančiu agresiją požiūriu nei kibernetinių patyčių aukos ar asmenys, neįsitraukę į patyčias (Kowalski et al., 2014). Calvete ir kiti (2010) nustatė, kad kibernetinių patyčių vykdytojai pasižymėjo didesnėmis elgesio problemomis, hiperaktyvumu ir psichosomatiniiais simptomais. Elgesio problemos mokykloje ir namuose, delinkventinis elgesys, psichiką veikiančių medžiagų vartojimas, mokyklos praleidinėjimas įvardijami kaip svarbūs rizikos veiksniai tapti kibernetiniu patyčių vykdytoju (Calvete et al., 2010; Guo, 2016).

Iš įvairių tyrimų rezultatų galima pastebėti, kad kibernetinių patyčių vykdytojai bei aukos pasižymi tam tikrais panašumais, pagal kuriuos galima būtų numatyti įsitraukimą į kibernetines patyčias. Lyginant tiriamuosius, kurie nebuvo įsitraukę į kibernetines patyčias su patiriančiais bei vykdančiais šias patyčias, pastarosios dvi grupės pasižymėjo žemesniais empatiškumo įverčiais bei didesniais agresyvumo santykiuose įverčiais (Schultze-Krumbholz & Scheitjauer, 2009).

1.5.5. Santykiai su tėvais, tėvų kontrolė

Mokslininkai nustatė, kad tėvų šilti, nuoširdūs santykiai su paaugliais bei jaučiamas šeimos palaikymas yra veiksniai, kurie apsaugo nuo kibernetinių patyčių patyrimo ir vykdymo (Elsaesser, Russell, Ohannessian, & Patton, 2017; Fanti et al., 2012). Paaugliai, kurie atskleidė turintys artimus santykius su tėvais, yra linkę mažiau patirti bjauraus elgesio internete (Davis & Koepke, 2016). Be to, pozityvūs tėvų-paauglio santykiai gali sušvelninti kibernetinių patyčių sukeltą poveikį savigarbai, sveikatos nusiskundimams (Fridh, Lindstrom, & Rosvall, 2015). Lyginant kibernetines patyčias patyrusius paauglius, pastebėta, kad tie, kurie dažniau bendravo su savo tėvais, pasižymėjo didesne savigarba nei paaugliai, kurie su savo tėvais bendravo mažiau (Osdemir, 2014). Taigi, remiantis šiais tyrimais, galima kelti prielaidą, kad pozityvus šeimos klimatas bei atviras, empatiškas tėvų-vaiko bendravimas veikia kaip apsauginis veiksnys, mažinantis tikimybę patirti ir vykdyti kibernetines patyčias (Fanti et al., 2012; Buelga, Iranzo, Cava, & Torralba, 2015).

Kalbant apie šeimos faktorius, vienas daugiausiai ištyrinėtų veiksnių yra *tėvų kontrolė*, kai tėvai ar globėjai reguliuoja vaiko naudojimąsi internetu daugiau vadovaudamiesi draudimais, vaikų

veiklos internete reguliavimu. Kai kurie tyrimai atskleidė, kad šeimos, kuriose paaugliai nepatyrė patyčių internete, pasižymėjo kaip dažniau nustatančios naudojimosi internetu taisykles, taip pat šios šeimos dažniau naudojosi saugumo programinėmis įrangomis (Mesch, 2009). Atliktas tyrimas „ES vaikai internete“ 25-čiose Europos šalyse atskleidė, kad vaikai, kurių tėvai riboja naudojamą internetu, patyrė mažiau žalos naudojantis internetu (Livingstone et al., 2011). Tuo tarpu, kiti tyrimai statistiškai reikšmingų ryšių tarp tėvų kontrolės bei kibernetinių patyčių patyrimo nerado (Mishna et al., 2012). Panašius rezultatus rado ir Sassson ir Mesch (2017), kurie parodė, kad nepaisant to ar tėvai tarpinikauja kaip patarėjai, vedliai ar visai nekontroliuoja vaikų veiklą internete, šie veiksmai neturėjo statistiškai reikšmingo poveikio daugiau ar mažiau patirti patyčias internete.

Tuo tarpu, kiti mokslininkai nustatė, kad tėvų aktyvus tarpininkavimas (angl., *parental active mediation*), kai tėvai kalba vaikams apie naudojamą internetu, skaitmeninėmis medijomis bei suteikia patarimų, pasitelkdami bendradarbiavimu paremtas strategijas, labiau apsaugo nuo kibernetinių patyčių patyrimo ir vykdymo nei ribojantis tarpininkavimo stilius (angl., *restrictive parental mediation*) (Elsaesser et al., 2017). Ribojantis stilius gali apsaugoti nuo kibernetinių patyčių patyrimo, bet nemokina vaikų ir paauglių kaip tinkamai reaguoti rizikingose situacijose ir efektyvių pagalbos sau būdų.

Kalbant apie kibernetinių patyčių vykdytojus, buvo nustatyta, kad pozityvi emocinė parama, pasitikėjimas, bendravimas, saugus prisirišimas, susvetimėjimo nebuvimas tarp tėvų ir vaikų yra apsaugos veiksnys, kuris sumažina asmens tikimybę vykdyti kibernetines patyčias (Elsaesser et al., 2017; Fanti et al., 2012). Atrasta, kad kibernetinių patyčių vykdytojų tėvai pasižymėjo mažesniu emociniu ryšiu su savo vaikais bei mažesne teikiama parama, palaikymu (Kowalski et al., 2014). Taip pat nustatyta, kad kibernetinių patyčių vykdytojų tėvai pasižymi prastesniu šeimos valdymu, šiose šeimose trūksta taisyklių, tam tikro vaikų gyvenimo reguliavimo (Kowalski, 2014).

Taip pat buvo ištirta, kad vienišumo patyrimas santykyje su tėvais siejasi su didesniu agresyvumu bei yra rizikos veiksniu patirti ir vykdyti kibernetines patyčias (Guarni, Passini, Melotti, & Brighi, 2012). Aukštas vienišumo lygis šeimoje gali reikšti retesnę ar mažiau kokybišką bendravimą tarp šeimos narių, kas galėtų sietis su mažesniu tėvų stebėjimu, ką vaikai veikia internete bei vaikų ilgesniu praleidžiamu laiku naudojantis internetu, kas savaime padidina riziką patirti ir vykdyti kibernetines patyčias. Buvo nustatytas ryšys tarp tėvų taikomo pozityvaus auklėjimo stiliaus ir „sveiko“ naudojimosi internetu paauglystėje, o neigiantis, emociškai neįsitraukiantis, autoritariniais principais grįstas tėvų santykis su vaikais siejosi su vykdomu priekabiavimu internete (Guarni et al., 2012)

Apžvelgus tyrimus pastebima, kad aktyvus tėvų tarpininkavimas įvardijamas kaip daug efektyvesnis stilius apsaugoti nuo kibernetinių patyčių patyrimo ar vykdymo. Tačiau tai nereiškia, kad ribojančios strategijos visiškai turėtų būti nenaudojamos. Mokslininkų teigimu, aktyvus ir ribojantis tarpininkavimo stiliai gali būti naudojami kartu efektyviai norint apsaugoti vaikus ir paauglius nuo dalyvavimo kibernetinėse patyčiose ir kitų rizikų internete (Rodriguez-de-Dios, Oosten, Igartua, 2018).

1.5.6. Bendraamžių kontekstas

Paaugliai, kurie suvokia, kad turi bendraamžių palaikymą yra linkę patirti mažiau kibernetinių patyčių (Fridth et al., 2015). Be to, bendraamžių parama įvardijama kaip moderuojantis veiksnys, sušvelninantis subjektyvius nusiskundimus sveikata patiriant kibernetines patyčias (Kowalski et al., 2014). Pastebėta, kad kibernetinių patyčių aukos ne visada siekia pagalbos, o jei jos kreipiasi, tai teikia pirmenybę draugams ir rečiau linkę kreiptis į suaugusius (Fridth et al., 2015). Paaugliai yra linkę daugiau kalbėti apie problemas internete su draugais, kadangi bijoma, kad tėvai gali apriboti laisvę bei kištis į privačią erdvę internete (Fridth et al., 2015).

Sasson ir Mesch (2017) atskleidė, kad tiriamųjų suvokimas apie tai, kokios veiklos internete yra vertinamos ir skatinamos tarp bendraamžių, gali padidinti ar sumažinti riziką patirti kibernetines patyčias. Tarp paauglių, kurie patyrė internetines patyčias buvo labiau paplitęs suvokimas, kad bendraamžiai teigiamai vertina asmeninės informacijos atskleidimą, susitikinėjimą akis į akį su nepažįstamais, su kuriais buvo susipažinta internete ar įžeidžiančių žinučių siuntimą. Tai gali reikšti, jog viktimizacija internete yra susijusi su socialinėmis normomis, bendraamžių požiūriu į rizikingą elgesį internete. Neseniai atlikti tyrimai nagrinėjo įsitraukusių į kibernetines patyčias socialines charakteristikas, priklausymo bendraamžių grupei veiksnius, bei atrado, kad patiriamas žemas bendraamžių palaikymas siejosi ir su patiriama viktimizacija bei didesne reiškiamą agresija internete (Romera, Cano, Garcia-Fernandez, & Ortega-Ruiz, 2016).

Cappatocia ir kiti (2013) atrado, kad paaugliai, kurie pranešė apie mažesnę prosocialių santykių su bendraamžiais patyrimą buvo 50 proc. labiau linkę nei kiti jaunuoliai įsitraukti į kibernetines patyčias kaip vykdytojai. Įdomu tai, kad mažesnis prosocialaus bendraamžių elgesio patyrimas, bet ne didesnis bendraamžių delinkventinis elgesys tapo kibernetinių patyčių vykdymo rizikos faktoriumi (Cappatocia et. al, 2013). Galbūt tokie jaunuoliai turi mažiau prosocialių bendraamžių, kurie būtų pozityvaus elgesio modeliais arba suteiktų grįžtamąjį ryšį apie netinkamą elgesį. Kituose tyrimuose, prosocialių bendraamžių trūkumas bei negatyvi bendraamžių įtaka nustatyti kaip prognozuojantys veiksniai tapti kibernetinių patyčių vykdytoju (Baldry et al., 2015;

Guo, 2016). Tiriant Čekijos vyresnių klasių mokinius atrasta, didesnis bendraamžių atstūmimas reikšmingai leido nuspėti kibernetinių patyčių vykdymą (Bayraktar, 2015). Panašius rezultatus gavo ir Baldry ir kiti (2015), nustatę, kad socialinis atskyrimas yra rizikos veiksnys tapti kibernetinių patyčių vykdytoju. Teigiama, kad asmenys su didesniu socialiniu tinklu elektroninėje erdvėje ir turinys daugiau artimesnių draugų yra labiau linkę sulaukti paramos ir būti apginti įvykus patyčioms virtualioje erdvėje (Brody & Vangelisti, 2016). Kadangi socialinė atskirtis padidina patyčių efektą, turintys mažesnę socialinę tinklą ar mažiau artimų draugų asmenys gali patirti didesnes neigiamas emocines pasekmes.

Kalbant apie bendraamžių įtaką, Hinduja ir Patchin (2013) atskleidė, kad nors suvokimas apie bendraamžių įsitraukimą į kibernetines patyčias padidino paauglių įsitraukimą į internetinių patyčių vykdymą, vis dėlto įsitikinimai, kad suaugę gali nubausti už tokį elgesį, veikė atgrąsančiai vykdyti kibernetines patyčias. Atrasta, kad klasės atmosfera taip pat turi įtakos paauglių žeidžiančiam elgesiui – kuo didesnis mokinių skaičius įsitraukė į tyčiojimąsi naudojantis internetu, tuo daugiau klasės mokinių buvo linkę tapti kibernetinių patyčių vykdytojais ar/ir aukomis (Hinduja & Patchin, 2008). Toliau bus kalbama apie mokyklos vaidmenį kibernetinių patyčių fenomenui.

1.5.7. Mokyklos kontekstas

Teigiama, kad mokykla ir jos kutūra gali daryti įtaką kibernetinių patyčių sunkumui ir paplitimui (Kowalski et al., 2018). Stebėtina, nedaug atliktų tyrimų skyrė dėmesio kibernetinių patyčių rizikos ir apsauginiams veiksniams nagrinėti mokyklos ir platesniuose bendruomenės kontekstuose. Atlikti tyrimai atskleidžia, kad mokyklos saugumo suvokimas, pasitenkinimas mokykla, pozityvi mokyklos atmosfera siejasi su mažesne tikimybe patirti kibernetines patyčias, o paauglių nesaugumo jausmas patiriamas mokykloje su padidėjusia kibernetinių patyčių patyrimo rizika (Kowalski et al., 2014). Apklausus Izraelio 12-14 metų mokinius išaiškėjo, kad kibernetinių patyčių aukos dažniau prasitarė apie mokyklos baimę (Davis & Koepke, 2016). Atskleista, kad patiriantys kibernetines patyčias mokiniai yra labiau linkę į mokyklą atsinešti ginklą, kadangi suvokia mokyklos aplinką kaip nesaugią (Schultze-Krumbholz et al., 2016). Davis ir Koepke (2016) atliktas tyrimas atskleidė, kad paaugliai, kurie patiria pozityvų mokyklos klimatą, rečiau praneša apie bjauraus bei agresyvaus elgesio internete patirtį. Taip pat mokiniai, pasižymintys mažesniu pasitenkinimu mokykla buvo daugiau linkę patirti viktimizaciją internete.

Mokyklos atmosferos ir saugumo suvokimas siejasi ir su kibernetinių patyčių vykdymu. Mažesnis mokytojų palaikymas, aiškių taisyklių dėl kibernetinių patyčių vykdymo nebuvimas buvo

įvardinti kaip reikšmingi veiksniai, galintys prognozuoti didesnę kibernetinių patyčių vykdymo mastą (Baldry et al., 2015). Tiriant 5, 8, 11 klasių mokinius buvo atrasta, kad mokiniai, patiriantys neigiamą mokyklos klimatą buvo linkę dažniau prasideoti apie tyčiojimąsi iš kitų internete (Williams & Guerra, 2007). Didesnis patiriamas saugumo jausmas mokykloje bei didesnis įsipareigojimo mokyklai jausmas taip pat siejasi su mažesniu kibernetinių patyčių vykdymu (Baldry et al., 2015).

Nors dar nedaug yra mokyklų, kurios dėtų pastangas mažinti vaikų ir paauglių dalyvavimą būtent kibernetinėse patyčiose, pastebėta, kad programos, kuriomis dėmesys skiriamas daugiau kurti pozityvų klimatą mokykloje, o ne specifinių taisyklių apie interneto naudojimąsi kūrimui bei įgyvendinimui, buvo įvardijamos kaip sėkmingos (Betts, 2016). Šie aptarti tyrimai parodo, kad teigiama mokyklos patirtis gali būti apsauginiu faktoriumi mažinant tikimybę patirti ir vykdyti kibernetines patyčias.

1.5.8. Tradicinių patyčių patyrimas

Nemažai tyrimų nustatė ryšį tarp agresijos už interneto ribų, tradicinių patyčių bei kibernetinių patyčių (Alvarez-Garcia et al., 2015; Kowalski et al., 2018). Dalyvavimas mokyklos patyčiose yra vienas iš daugiausiai cituojamų rizikos faktorių dalyvauti ir kibernetinėse patyčiose būnant auka, vykdytoju ar vykdytoju-auka (Baldry et al., 2015; Kowalski et al., 2014; Zych, Ortega-Ruiz, & Del Rey, 2015). Mokiniai, kurie pranešė apie savo dalyvavimą tradicinėse patyčiose buvo du kartus daugiau įsitraukę į internetines patyčias nei kiti bendraamžiai (Cappadocia et al., 2013). Lietuvoje atliktas Sadauskaitės (2014) tyrimas su 5-7 klasių mokiniais atskleidė, kad dalyvavimas tradicinėse bei kibernetinėse patyčiose yra statistiškai reikšmingai susiję. Hinduja ir Patchin (2008) tyrimo rezultatai parodė, kad paaugliai, kurie per pastaruosius 6 mėnesius tyčiojosi iš kitų už interneto ribų, 2,5 karto dažniau tyčiojosi ir elektroninėje erdvėje.

Tyrimai rodo, kad tie, kurie internetinėje erdvėje tyčiojasi dažniau ir skaudžiau, palyginus su tais, kurie internetinėje erdvėje tyčiojosi rečiau ar tik atsitiktinai, buvo labiau linkę elgtis antisocialiai mokykloje, visuomenėje (jie užsiėmė vandalizmu, smurtiniu elgesiu su bendraklasiais bei mokytojais, kitais žmonėmis, taip pat vartojo narkotikus ar alkoholį) (Buelga, et al., 2015; Cappadocia et al., 2013). Panašius rezultatus gavo ir Mishna ir kiti (2012), kurie atskleidė, kad mokiniai, įsitraukę į kibernetines patyčias, daug dažniau naudojo žodinę ar fizinę agresiją mokykloje nei į patyčias internete neįsitraukę mokiniai.

Buvo tyrinėti ir kibernetines patyčias patiriantys mokiniai. Paaugliai, iš kurių buvo tyčiojama mokykloje, nurodė, kad jie patyrė tyčiojimąsi ir elektroninėje erdvėje 2,5 karto dažniau nei kiti mokiniai (Hinduja and Patchin, 2008). Kiti tyrimai nurodo net keturis kartus didesnę

tikimybę patirti kibernetines patyčias naudojantis internetu, jei mokiniai patiria tradicines patyčias (Cappadocia et al., 2013). Taigi, jaunuolių tradicinių patyčių formų patyrimas gali būti rizikos faktoriumi patirti kibernetines patyčias, nes šie asmenys agresorių yra identifikuojami kaip labiau pažeidžiami, kas gali paskatinti agresorius perkelti patyčias į internetinę erdvę (Cappadocia et al., 2013).

1.6. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Šio darbo tikslas yra nustatyti asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių bei rizikingo elgesio internete veiksnius, kurie gali padidinti arba sumažinti 13-17 metų paauglių kibernetinių patyčių vykdymą ir patyrimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti ar skiriasi nevykdantys ir vykdančios kibernetines patyčias paaugliai pagal asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių ir rizikingo elgesio internete veiksnius.
2. Ištirti ar skiriasi nepatiriantys ir patiriantys kibernetines patyčias paaugliai pagal asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių ir rizikingo elgesio internete veiksnius.
3. Nustatyti, kurie veiksniai gali prognozuoti didesnę tikimybę vykdyti arba nevykdyti kibernetines patyčias
4. Nustatyti, kurie veiksniai gali prognozuoti didesnę tikimybę patirti arba nepatirti kibernetines patyčias.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tiriamieji buvo atrinkti naudojantis patogiaja imtimi. Respondentais buvo pasirinkti Vilniaus Tuskulėnų gimnazijos ir Vilniaus Jono Pauliaus progimnazijos mokiniai. Tyrime dalyvavo 130 mokinių – 65 vyriškos lyties ir 65 moteriškos lyties. Daugiausia respondentų buvo 15-kos (32,3 proc.), 14-kos (25,4 proc) ir 17-kos (23,1) amžiaus grupėse ir mažiausiai 13-kos (6,2 proc.) ir 16-kos (13,01 proc.) metų mokinių.

Kibernetines patyčias patyrė 30 mokinių (91 nepatyrė), iš kurių buvo 13 berniukų ir 17 mergaičių, kibernetines patyčias vykdė 23 (nevykdė 99), iš kurių buvo 10 berniukų ir 13 mergaičių, o kiti respondentai atsakė nežinantys arba nenorintys atsakyti, todėl jų atsakymai tolesnėje analizėje nebuvo naudojami.

2.2. Tyrimo instrumentai

Kadangi šio darbo autorė dalyvavo projekto „Lietuvos vaikų ir paauglių naudojimas internetu: grėsmių ir galimybių tendencijos ES šalių kontekste“ pilotinio tyrimo etape, buvo gautas projekto vykdytojų Lietuvoje leidimas naudotis projekte naudojamu klausimynu, todėl visos šiame darbe naudojamos metodikos, išsikeltai mokslinei problemai tyrinėti, yra paimtos iš bendro projekto klausimyno. Taigi, šiame darbe buvo naudojamos 4 psichologiniai matavimo įrankiai, tokie kaip *galių ir sunkumų klausimynas (SDQ)*, *saviefektyvumo*, *aštrių pojūčių siekimo* ir *nesaikingo naudojimosi internetu* skalės. Kitos pateiktos šiame darbe naudojamos skalės buvo sudarytos sumuojant klausimyne esančius teiginius, kuriais buvo matuojami įvairūs rizikos ir apsaugos veiksniai, pvz., *nuostatos į smurtą*, *šėimos parama*, *mokytojų aktyvus tarpininkavimas* ir kt. Daugelis teiginių buvo sukurti projekto autorių ir koordinatorių. Kalbant apie pastarąsias skales, projekte naudojamų metodikų apraše nebuvo pateikti duomenys apie originalių skalių vidinį suderinamumą, todėl šiame darbe bus pateikiami tik esamo tyrimo skalių vidinio suderinamumo duomenys.

Remiantis įvade apžvelgtu ekologiniu sisteminiu teoriniu modeliu, rizikos ir apsauginiai veiksniai su juos atitinkančiais teiginiais buvo suskirstyti į tokias bendresnes veiksmų grupes: asmenybinius veiksmus, šeimos, mokyklos, bendraamžių, rizikingo elgesio internete veiksmus. Lentelėse (1,2,3,4,5) galima pamatyti kiekvienai platesnei veiksmų grupei priklausančias matavimo skales ir jų vidinio suderinamumo informaciją.

Kibernetinių patyčių patyrimas ir vykdymas. Matuojant kibernetinių patyčių patyrimą, paaugliams buvo pateiktas sakinytis apie tai, kad „vaikai ir paaugliai kartais gali elgtis bjauriai: erzinti kitus, kai jiems tai nepatinka, muštis, spardyti, stumdyti, nepriimti į bendrą veiklą. Žmonės gali bjauriai elgtis tiesiogiai (gyvai), naudodamiesi mobiliuoju telefonu (žinutėmis, skambučiais, vaizdo įrašais), naudodamiesi internetu (elektroniniu paštu, tiesioginio susirašinėjimo metu, socialiniuose tinkluose, pokalbių svetainėse). Toliau sekė klausimas apie tai, ar teko respondentui patirti užgauliojančią ar bjaurių elgesį. Buvo laikoma, kad respondentas patyrė kibernetines patyčias tada, kai jis ar ji pažymėdavo teiginį, kad bjaurių ir užgauliojančią elgesį patyrė naudojantis mobiliuoju telefonu ar internetu. Tuo tarpu, buvo laikoma, kad respondentas vykdė kibernetines patyčias, kai jis ar ji bjauriai elgėsi ar užgauliojo naudojantis mobiliuoju telefonu ar internetu.

Asmenybinių veiksmų metodikos:

Galių ir sunkumų klausimynas (Lietuviškas SDQ) sudarytas Goodman (1997) ir Lietuvoje adaptuotas Gintilienės ir kitų (2003) skirtas įvertinti vaikų ir paauglių elgesio, emocijų, santykių sritis. Klausimyną sudaro 3 versijos – tėvų, mokytojų, kurie vertina 4-16 metų vaikus bei vaikų, kuriems yra 11-16 metų. Šiame darbe naudota vaikų versija. Lietuviškojo SDQ versijos patikimumas yra mažesnis palyginus su tėvų ir mokytojų versijomis. Klausimyną sudaro 25 teiginiai bei 5 subskalės: socialumo, hiperaktyvumo, emocinių simptomų, elgesio problemų, problemų su bendraamžiais, o kiekvieną subskalę sudaro 5 teiginiai. Kiekvienas teiginys vertinamas 3-jų taškų skalėje. Šiame darbe, derinant atsakymų variantus prie projekto kuratorių atsiųstos originalios klausimyno versijos, buvo palikti tokie įverčiai kaip 1 – netiesa, 3- iš dalies tiesa ir 4 visiškai tiesa. 10 teiginių yra skirta apibūdinti vaiko galioms, o 15 – sunkumams. Bendras sunkumų įvertis yra apskaičiuojamas sumuojant visas skales, išskyrus prosocialaus elgesio ir gali būti nuo 0 iki 40. Esamo tyrimo subskalių vidinį suderinamumo duomenis galima pamatyti 1 lentelėje.

Saviefektyvumas (angl. Self-efficacy). Projekto autoriai adaptavo Schwarzer ir Jeruzalem (1995) klausimyną pritaikydami teiginius vaikams ir paaugliams. Originalioje versijoje skalę sudarė 10 teiginių, tačiau projekto metu buvo naudojama trumpesnė 5 teiginių versija, pasirenkant geriausiai saviefektyvumą matuojančius teiginius. Šiuo klausimynu matuojama, kaip asmuo suvokia savo gebėjimus sėkmingai atlikti veiksmus, kurie atitiktų atitinkamą situaciją. Šioje skalėje didesnis balų skaičius atspindi didesnę saviefektyvumą, o mažesnis – mažesnę

saviefektyvumą. Šios skalės teiginius, tokius kaip pvz., „Tau lengva laikytis savo tikslų ir juos pasiekti“, „Tu gali išspręsti daugumą problemų, jeigu labai stengiesi“ galima įvertinti nuo 1 (netinka) iki 4 (visiškai tinka) Likerto skalėje.

Aštrių pojūčių siekimas (angl. *Sensation seeking*). Klausimyną sukūrė Stephenson, Hoyle, Palmgreen ir Slater (2003; cit. iš Livingstone, Haddon, Gorzig, 2010), kuris matuoja individų siekimą patirti intensyvius, sudėtingus, naujus pojūčius, patirtis. Kadangi daugelis klausimynų, matuojančių rizikingą elgesį, buvo ganėtinai ilgi, tai keldavo keblumų įtraukiant tokį konstrukta į didesnio masto projektus, todėl buvo sukurtos trumpesnės skalės, tokia kaip ši. Skalę sudaro du klausimai: „darai pavojingus dalykus, kad būtų linksma“, „darai jaudinančius dalykus, net jei jie pavojingi“. Teiginius galima vertinti nuo 1 (netiesa) iki 4 (visiškai tiesa) Likerto skalėje. Originalios skalės vidinis suderinamumas – 0,64.

Nuostatos į smurtą. Šios skalės teiginiai buvo sukurti projekto autorių. Šią skalę sudarė 6 teiginiai, tačiau šiame darbe buvo nuspręsta nenaudoti teiginio „galima vykdyti teroro aktus“, nes jis reikšmingai mažino visos skalės vidinį suderinamumą. Taigi buvo palikti 5 teiginiai, iš kurių keli - „galima smurtauti prieš kitus, jei jie pradeda pirmi“, „galima smurtauti prieš kitus, jei jie įžeidžia tavo draugus ar šeimą“, „galima smurtauti, nes tuomet žmonės tave gerbs“.

1 lentelė. *Asmenybinių veiksmų skalių vidinio suderinamumo rezultatai.*

Skalės	Chronbacho alpha rodiklis	Bendras teiginių skaičius
SDQ:		
Socialumo	0,75	5
Hiperaktyvumo	0,30	5
Emocinių simptomų	0,68	5
Elgesio problemų	0,43	5
Problemų su bendraamžiais	0,36	5
Bendra sunkumų skalė	0,67	20
Saviefektyvumo	0,87	5
Aštrių pojūčių siekio	0,87	2
Nuostatos į smurtą	0,65	4

Šeimos veiksmų metodikos:

Aktyvus tėvų tarpininkavimas (Active parental mediation). Šią skalę sudaro 9 teiginiai, kuriais matuojamas tėvų tarpininkavimas paaugliams naudojantis internetu. Šis tarpininkavimo stilius yra paremtas bendradarbiavimu. Skalėje nuo 1 (niekada) iki 5 (labai dažnai), paaugliai turėjo pažymėti, kaip dažnai jų tėvai naudoja vieną ar kitą elgesio būdą reguliuojant paauglių naudojimąsi internetu, pvz., ar tavo tėvai paaiškina, kodėl tam tikra informacija internete yra gera arba bloga“, „kalba su tavimi apie tai, ką tu veiki internete“, „būna tame pačiame kambaryje, kai tu naudojiesi internetu“. Didesnis balų skaičius atspindi didesnę tėvų tarpininkavimą paaugliams naudojantis internetu.

Tėvų supervizija (Parental supervision). Šią skalę sudarantys 3 teiginiai parodo, kiek paaugliai vertina savo tėvų kontrolę, pvz., „tėvai/globėjai nustato taisykles, kaip elgtis namuose“, „tėvai globėjai nustato, kaip elgtis ne namuose“, „tėvai/globėjai giria tave už gerą elgesį“. Teiginiai gali būti įvertinami Likerto skalėje nuo 1 (niekada) iki 5 (labai dažnai).

Šeimos parama. Šią skalę taip pat sudaro 3 teiginiai, kurie parodo, kaip respondentai vertina savo šeimos elgesį jų atžvilgiu, pvz., „šeima tikrai bando tau padėti“, „kai kalbi, tavę klausosi“, „namuose jautiesi saugus(-i). Skalių vidinio suderinamumo rezultatus galima pamatyti 2 lentelėje.

2 lentelė. Šeimos veiksmų skalių vidinio suderinamumo rezultatai.

Skalės	Chronbacho alpha rodiklis	Bendras teiginių skaičius
Aktyvus tėvų tarpininkavimas naudojantis internetu	0,85	9
Tėvų supervizija	0,83	3
Šeimos parama	0,85	3

Mokyklos veiksmų metodikos:

Mokyklos klimatas. Šią skalę sudaro 5 teiginiai, kurie parodo, kaip mokinys jaučiasi mokyklos aplinkoje, pvz., tu jautiesi mokyklos dalimi“, „mokykloje yra bent vienas mokytojas, į kurį tu gali kreiptis iškilus sunkumams“, „tu jautiesi saugus(-i) mokykloje“ ir kt. Teiginiai gali būti įvertinami nuo 1 (netiesa) iki 5 (visiškai tiesa). Didesnis balų skaičius atspindi geresnę patiriamą atmosferą mokykloje.

Aktyvus mokytojų tarpininkavimas (angl. Teacher's active mediation) buvo matuojamas 9 teiginiais, kurie atskleidžia respondento suvokimą apie tai, kaip mokytojai tarpininkauja jam ar jai naudojantis internetu. Šis tarpininkavimo stilius taip pat paremtas bendradarbiavimu, teikiama parama, pvz., „patarė, kaip elgtis su žmonėmis internete“, „patarė kaip saugiai naudotis internetu“, „paaiškino, kodėl tam tikra informacija internete yra gera arba bloga“, „padėjo tau, kai internete kažkas tave liūdino ar kėlė nerimą“. Teiginius respondentai galėjo įvertinti nuo 1 (niekada) iki 5 (labai dažnai), kai didesnis balų skaičius reiškia mokytojų aktyvesnį tarpininkavimą, mokiniams naudojantis internetu.

Mokytojų kontrolė. Atsakydami į šios skalės teiginius respondentai atskleidžia, kiek mokytojai kontroliuoja mokinių naudojimąsi internetu, pvz., „tikrina ar mokinių telefonai yra išjungti“, „atima telefonus tam tikram laikui (pvz., dienai ar savaitei ir pan.), „nustato taisykles, kaip naudotis mobiliaisiais telefonais“. Šiuos teiginius galima buvo įvertinti taip – 1 arba ne – 2 balais.

Ugdymas apie saugesnį naudojimąsi internetu. Į šią skalę buvo atrinkti 4 teiginiai, atspindintys ar mokykloje buvo kalbama apie saugų naudojimąsi internetu, pvz., tavo mokykloje buvo kalbama apie bendravimą su nepažįstamais internete“, „asmeninės informacijos dalinimąsi internete“, „pagalbą patiriantiems patyčias“ bei „kaip atskirti tikras naujienas nuo išgalvotų“. Teiginius galima buvo vertinti nuo 1 – niekada iki 5 – kasdien arba beveik kasdien, didesniam balų skaičiui reiškiant, kad respondentai buvo daugiau šviečiami apie saugų naudojimąsi internetu mokykloje.

3 lentelė. Mokyklos veiksmų skalių vidinio suderinamumo rezultatai.

Skalės	Chronbacho alpha rodiklis	Bendras teiginių skaičius
Mokyklos klimatas	0,71	5
Aktyvus mokytojų tarpininkavimas	0,93	9
Mokytojų kontrolė naudojantis internetu	0,74	4
Ugdymas apie saugesnį naudojimąsi internetu	0,85	4

Bendraamžių veiksniai

Draugų parama. Šią skalę sudaro 3 teiginiai, kuriuos įvertinęs respondentas atskleidžia ar patiria palaikančius santykius su savo draugais, pvz., „tu gali pasikliauti savo draugais, kai kyla sunkumų“, „tu gali pasikalbėti su draugais apie savo problemas“, „tavo draugai tikrai stengiasi tau padėti“. Teiginius galima buvo vertinti nuo 1-netiesia iki 4 – visiškai tinka, kai didesnė balų suma reiškia didesnę respondento patiriamą draugų paramą.

Draugų tarpininkavimas (angl. Peer mediation). Šios skalės teiginiai parodo kaip respondento draugai dalyvauja jos ar jo naudojimesi internetu. Visi teiginiai yra analogiški mokytojų tarpininkavimo naudojantis internetu skalių teiginiams, tačiau klausimyno kūrėjai šioje skalėje neįtraukė teiginių apie taisyklių nustatymą bei kalbėjimą apie tai, kaip elgtis, jei internete kažkas liūdino ar kėlė nerimą. Teiginiai galėjo būti įvertinami nuo 1 (niekada) iki 5 (labai dažnai), didesniai balų skaičiui reiškiant, kad draugai daugiau tarpininkauja su respondentu kalbant apie internete veikiamas veiklas, dalinasi patarimais apie naudojimąsi internetu, padeda iškilus sunkumams internete.

4 lentelė. *Bendraamžių veiksmų skalių vidinio suderinamumo rezultatai.*

Skalės	Chronbacho alpha rodiklis	Bendras teiginių skaičius
Draugų parama	0,90	3
Draugų tarpininkavimas	0,94	7

Rizikingo elgesio internete veiksniai

Rizikinga veikla internete (angl. Risky online opportunities). Ši skalė matuoja, kiek respondentas įsitraukia į rizikingas veiklas internete, pvz., „Apsimetei kitu ar kitokiu žmogumi nei esi tikrovėje“, „Siuntei savo asmeninę informaciją (pvz., vardą, pavardę, adresą ar telefono numerį) asmeniui, su kuriuo niekada nebuvai susitikęs (-usi) gyvai“, „Siuntei savo nuotraukas ar vaizdo medžiagą kam nors, ko tikrovėje nesi sutikęs (-usi)“. Teiginius galima įvertinti nuo 1-niekada/ne per pastaruosius metus) iki 5 – kasdien ar beveik kasdien, didesniai balų skaičiui reiškiant labiau rizikingą paauglių veiklą internete.

Nesaikingo naudojimosi internetu skalė projekto kuratorių buvo adaptuota iš Šmahel, Vondráčková, Blinka ir Godoy-Etcheverry (2009; cit. iš Livingstone et al., 2010). Šią skalę sudaro 6 teiginiai, kurie matuoja kilusias asmenines arba santykių problemas dėl naudojimosi internetu,

pvz., „Konfliktavai su šeima ar draugais dėl praleidžiamo laiko naudojantis internetu“, „Likai nevalgęs(-iusi) ar nemiegojęs(-usi), kadangi naudojaisi internetu. Teiginius galima buvo vertinti nuo 1 – niekada/ne per pastaruosius metus iki 5 – kasdien arba beveik kasdien. Originalios skalės vidinis suderinamumas Cronbacho alfa yra 0,77.

Neigiamo turinio internete stebėjimas. Šia skale buvo matuojama ar respondentas per pastaruosius metus yra matęs informacijos ir diskusijas apie savo kūno žalojimo būdus, savižudybės būdus, žmonių svaiginimosi narkotikais patirtį, neapykantos kupinas žinutes, nukreiptas į tam tikras grupes, žiaurius ir smurtinius vaizdus. Kiekvienas skalės teiginys gali būti įvertinamas nuo 1 –niekada/ne per pastaruosius metus iki 5 – kasdien arba beveik kasdien.

5 lentelė. *Rizikingo elgesio internete veiksmų skalių vidinio suderinamumo rezultatai.*

Skalės	Chronbacho alpha rodiklis	Bendras teiginių skaičius
Rizikinga veikla internete	0,74	5
Nesaikingas naudojimas internetu	0,84	6
Neigiamo turinio internete stebėjimas	0,85	6

2.3. Tyrimo eiga

Rengiant projekto klausimyną tyrimui Lietuvoje buvo reguliariai susitinkama su projekto vykdytojais Lietuvoje. Dirbant grupėje, iš projekto koordinatorių atsiųsto klausimyno paketo, buvo peržiūrėti ir atrenkami klausimai vertimui – kai kurie klausimai buvo privalomi visoms projekte dalyvaujančioms ES šalims, kiti klausimai galėjo būti pasirinkti pagal dominančias tyrėjus sritis. Klausimynui išversti buvo naudotasi dviejų skirtingų asmenų vertimais.

Siekiant sumažinti klaidų skaičių klausimynuose, „Spinter Tyrimai“ organizacija atliko pilotinį tyrimą su įvairiomis amžiaus grupėmis: 7 tėvais, 7 vaikais (9-12 m.) ir 8 paaugliais (13-17 m.). Tyrimo metu buvo taikyta fokusuotų diskusijos grupių ir pagilintų betarpiškų interviu metodai. Atlikus šiuos bandomuosius tyrimus, projekto tyrėjams buvo pateikta ataskaita su pastabomis, rekomendacijomis, pastebėjimais, su kokiais sunkumais buvo susidurta klausimyno pildymo metu. Remiantis šia informacija toliau buvo tobulinamas klausimynas – performuluojami kai kurie teiginiai, atsakymų variantai, dėl ganėtinai ilgo klausimyno ir respondentų nuovargio jį pildant, buvo trumpinamas klausimynas. Projektą vykdančios mokslininkai ir jų asistentai taip pat atliko interviu su respondentais iš artimos aplinkos siekiant aiškiau suprasti klausimyno pildymo

ypatumus. Remiantis visa gauta informacija buvo patobulintas klausimynas, kurį galima buvo pateikti didesnei tiriamųjų imčiai.

Toliau organizuojant tyrimą buvo susisiekiama su mokyklomis, gauti mokyklų leidimai apklausti mokinius. Nors šiame darbe buvo naudojami paauglių rezultatai, bendrame pilotiniame tyrime buvo apklausiamos trys grupės: tėvai, vaikai (9-12 m.) bei paaugliai (13-17). Vaikų tėvams bei klasės auklėtojams buvo išsiųstas laiškas apie planuojamą atlikti tyrimą, tyrimo informaciją. Kiekvienam vaikui buvo išdalintas vokas su tyrimo anketa tėvams, prie kurios buvo pridėta vaiko dalyvavimo projekte sutikimo forma. Šį voką vaikai turėjo nunešti tėvams bei užpildytus/neužpildytus atnešti bei pateikti jų klasės auklėtojams iki ant voko nurodytos dienos. Prieš išdalinant vokus, vaikams buvo trumpai pristatomas tyrimas, akcentuojama jų bei jų tėvų dalyvavimo svarba, paaiškinama, ką daryti su gautais vokais.

Išdalinus 278 vaikų su anketomis 13-17 metų paaugliams, tyrėjams grįžo 198 vokų, iš kurių buvo gauti 130 leidimai paaugliams dalyvauti tyrime. Toliau buvo sutarta dėl vaikų klausimyno pildymo su klasės auklėtojais klasės valandėlės metu arba mokytojais, kurie leido panaudoti savo pamoką tyrimo vykdymui. Kai kuriose klasėse susidarė mažas skaičius mokinių, gavusių sutikimą dalyvauti tyrime, todėl mažos paauglių grupelės iš skirtingų klasių buvo jungiamos bei apklausiamos vienu metu.

Tyrėjas tyrimo metu buvo kartu su tyrimo dalyviais. Tyrimo dalyviai buvo raginami kreiptis į tyrėją kilus klausimams. Tyrimo dalyviai klausimyną pildė „popieriaus ir pieštuko“ būdu. Daugeliui tiriamųjų klausimyno pildymas truko nuo 30 minučių iki pilnos 45 minučių pamokos.

2.4. Duomenų analizė

Surinkti duomenys buvo apdorojami naudojantis IBM SPSS Statistics 21 programos versija. Buvo skaičiuojama skalių patikimumo analizė (Cronbach'o alfa) bei patikrintas naudojamų skalių Shapiro-Wilk testas, kuris parodė, kad dauguma skalių įverčių neatitiko normaliojo skirstinio. Dėl šio metodo jautrumo buvo paskaičiuoti ir naudojamų skalių ekscesas ir asimetrija ir įvertintas šių koeficientų skirtumas nuo 0 (Kim, 2013). Kai tiriamos vidutinio dydžio imtys $50 < n < 300$ laikoma, kad skalės nepasižymi ekscesu ir asimetrija, kai koeficiento ir jo paklaidos reikšmė neviršija 3,29 arba nėra mažesnė nei -3,29 (5 lentelė). Atsižvelgiant į tai, kad daugelio skalių kritinio santykio reikšmės buvo didesnės nei 3,23 arba mažesnės nei -3,29, skirtumams nagrinėti buvo taikomas neparametrinis kriterijus – Mann Whitney U testas. Nustatyti, kokie rizikos ir apsaugos kintamieji

veiksniai prognozuoja paauglių kibernetinių patyčių patyrimą ar vykdymą buvo naudojama logistinė regresinė analizė.

6 lentelė. Skalių normalumas pagal eksceso, asimetrijos koeficientus bei Shapiro-Wilk testą.

Skalė	Ekscesas	Eksceso paklaida	Kritinis santykis (Z)	Asimetrija	Asimetrijos paklaida	Kritinis santykis (Z)	Shapiro-Wilk testo p reikšmė
SDQ:							
Socialumo	0,707	0,442	1,599	-0,904	0,442	-4,053	0,000
Hiperaktyvumo	-0,373	0,442	-0,843	0,103	0,223	0,461	0,103
Emocinių simptomų	-0,562	0,442	-1,271	0,419	0,223	1,878	0,000
Elgesio problemų	-0,027	0,442	-0,061	0,401	0,223	1,798	0,007
Problemų su bendraamžiais	-0,209	0,442	-0,472	0,180	0,223	0,807	0,971
Bendra sunkumų skalė	-0,105	0,442	-0,237	0,180	0,223	0,807	0,543
Saviefektyvumo	0,138	0,442	0,312	-0,099	0,223	-0,443	0,005
Aštrių pojūčių siekio	1,198	0,442	2,710	1,337	0,223	5,995	0,000
Nuostatos į smurtą	0,749	0,442	1,694	0,954	0,223	4,278	0,000
Aktyvus tėvų tarpininkavimas	-0,32	0,438	-0,073	0,515	0,221	2,330	0,018
Tėvų supervizija	-0,386	0,438	-0,881	-0,166	0,221	-0,751	0,057
Šeimos parama	0,591	0,438	1,349	-0,883	0,221	3,995	0,000
Mokyklos klimatas	-0,413	0,438	-0,942	-0,059	0,221	-0,266	0,166
Aktyvus mokytojų tarpininkavimas	0,389	0,438	0,888	0,875	0,221	3,959	0,000
Mokytojų kontrolė	1,159	0,438	2,646	-1,008	0,221	-4,561	0,000
Ugdymas apie saugesnį naudojimąsi internetu mokykloje	21,401	0,438	48,860	4,552	0,221	20,597	0,000
Draugų parama	0,66	0,438	0,150	-0,608	0,221	-2,751	0,000
Draugų tarpininkavimas	-0,285	0,438	-0,650	0,418	0,221	1,891	0,026

Rizikinga veikla internete	2,421	0,425	5,696	1,546	0,214	7,224	0,000
Nesaikingas naudojimasis internetu	5,579	0,438	12,737	2,005	0,221	9,072	0,000
Neigiamo turinio internete stebėjimas	1,764	0,438	4,027	1,317	0,221	5,959	0,000

Pastaba. Skalės įverčiai, atitikę normalųjį skirstinį, pažymėti paryškintu šriftu. Kai $p > 0,05$, normalumo prielaida neatmetama.

3. REZULTATAI

3.1. Nevykdančių ir vykdančių kibernetines patyčias grupių palyginimas pagal asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių bei rizikingo elgesio internete veiksnius

Siekiant nustatyti vykdančių ir nevykdančių kibernetines patyčias skirtumus pagal asmeninius, šeimos, mokyklos, bendraamžių, rizikingos elgsenos internete veiksnius, naudotas Mann-Whitney U kriterijus. Toliau bus pateikiami rezultatai atskirai pagal kiekvieną veiksmų grupę.

Iš 7 lentelės matoma, kad nėra statistiškai reikšmingų socialumo, problemų su bendraamžiais ir saviefektyvumo veiksmų vidutinių rangų skirtumų ($p > 0,05$) tarp nevykdančių ir vykdančių kibernetines patyčias grupių. Tuo tarpu hiperaktyvumo, emocinių simptomų, elgesio problemų, bendrų sunkumų, aštrių pojūčių siekio, nuostatų į smurtą vidutiniai rangai statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp patyčias vykdančių ir nevykdančių paauglių grupių ($p < 0,05$). Lyginant abi grupes, vykdančiesiems patyčias yra labiau išreikšti hiperaktyvumo, emocinių simptomų, elgesio problemų, bendrų sunkumų, aštrių pojūčių siekio bei nuostatų į smurtą veiksniai nei patyčių nevykdantiems paaugliams. Galima kelti prielaidą, kad tie, kurie vykdo patyčias, pasižymi didesniu hiperaktyvumu ir didesniais emociniais simptomais, elgesio problemomis, turi daugiau bendrų sunkumų, labiau siekia aštrių pojūčių bei pasižymi labiau teigiamomis nuostatomis į smurtą nei patyčių nevykdantys paaugliai.

7 lentelė. Kibernetines patyčias nevykdančių ir vykdančių grupių palyginimas pagal asmenybinius veiksnius

Asmeniniai veiksmų skalės	Kibernetinių patyčių vykdymas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U ²	Reikšmė p
SDQ:					
Socialumo	Nevykdo	99	64,02	889,500	0,101
	Vykdo	23	50,67		
Hiperaktyvumo	Nevykdo	99	58,27	818,500	0,035
	Vykdo	23	75,41		
Emocinių simptomų	Nevykdo	99	58,11	803,000	0,027
	Vykdo	23	76,09		
Elgesio problemų	Nevykdo	99	57,45	737,500	0,008
	Vykdo	23	78,93		
Problemų su bendraamžiais	Nevykdo	99	59,74	964,000	0,248
	Vykdo	23	69,09		

Bendra sunkumų skalė	Nevykdo	99	56,56	649,000	0,001
	Vykdo	23	82,78		
Saviefektyvumo	Nevykdo	99	60,07	1036,000	0,545
	Vykdo	23	64,96		
Aštrių pojūčių siekio	Nevykdo	99	55,31	569,000	<0,001
	Vykdo	23	85,26		
Nuostatos į smurtą	Nevykdo	99	51,84	450,500	<0,001
	Vykdo	23	80,98		

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 8 lentelėje pateiktų rezultatų matoma, kad nėra statistiškai reikšmingų ($p > 0,05$) aktyvaus tėvų tarpininkavimo paaugliams naudojantis internetu bei tėvų supervizijos veiksmų vidutinio rango skirtumų tarp vykdančių ir nevykdančių patyčias. Tuo tarpu matome, kad šeimos paramos veiksmo vidutiniai rangai reikšmingai skiriasi tarp dviejų tiriamųjų grupių ($p < 0,05$) – nevykdančių patyčių vidutinis rangas 64,38 yra aukštesnis nei vykdančių 57,91, ($p < 0,05$). Remiantis šiais rezultatais galima daryti prielaidą, kad gaunantys didesnę šeimos paramą paaugliai yra mažiau linkę vykdyti kibernetines patyčias nei tie paaugliai, kurie gauna mažesnę šeimos paramą arba visai jos negauna.

8 lentelė. *Kibernetines patyčias nevykdančių ir vykdančių grupių palyginimas pagal šeimos veiksmus*

Šeimos veiksmų skalės	Kibernetinių patyčių vykdymas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U ²	p
Aktyvus tėvų tarpininkavimas	Nevykdo	98	59,44	974,500	0,482
	Vykdo	22	65,20		
Tėvų supervizija	Nevykdo	98	61,08	1021,000	0,697
	Vykdo	22	57,91		
Šeimos parama	Nevykdo	98	64,38	698,000	0,009
	Vykdo	22	57,91		

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 9 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad nevykdančių ir vykdančių patyčias paauglių grupės statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$) ne pagal vieną mokyklos veiksmų skalę. Taigi, nei viena iš dviejų tiriamųjų grupių nepasižymėjo kuriuo nors mokyklos konteksto veiksmų išreikštumu.

9 lentelė. Kibernetines patyčias nevykdančių ir vykdančių grupių palyginimas pagal mokyklos veiksnius

Mokyklos veiksnų skalės	Kibernetinių patyčių vykdymas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U ²	p
Mokyklos klimatas	Nevykdo	96	59,79	932,500	0,590
	Vykdo	21	55,40		
Aktyvus mokytojų tarpininkavimas	Nevykdo	95	59,27	924,000	0,598
	Vykdo	21	55,00		
Mokytojų kontrolė naudojantis internetu	Nevykdo	95	60,36	820,500	0,192
	Vykdo	21	50,07		
Ugdymas apie saugesnį naudojimąsi internetu mokykloje	Nevykdo	95	58,40	988,000	0,945
	Vykdo	21	58,95		

Pastaba. * $p < 0,05$.

Iš 10 lentelėje pateiktų rezultatų matoma, kad nėra statistiškai reikšmingų draugų paramos, draugų tarpininkavimo naudojantis internetu veiksnų vidutinių rangų skirtumų ($p > 0,05$) tarp nevykdančių ir vykdančių kibernetines patyčias grupių.

10 lentelė. Kibernetines patyčias nevykdančių ir vykdančių grupių palyginimas pagal bendraamžių veiksnius

Bendraamžių veiksniai	Kibernetinių patyčių vykdymas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U ²	p
Draugų parama	Nevykdo	95	58,91	958,500	0,776
	Vykdo	21	56,64		
Draugų tarpininkavimas naudojantis internetu	Nevykdo	95	58,94	956,000	0,766
	Vykdo	21	56,52		

Pastaba. * $p < 0,05$.

Iš 11 lentelės rezultatų matoma, kad tiriamųjų, nevykdančių ir vykdančių kibernetines patyčias, rizikingos veiklos internete, nesaikingo naudojimosi internetu ir neigiamo turinio

internete stebėjimo veiksmų vidutiniai rangai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Vykdantiems, lyginant su nevykdančiais kibernetines patyčias, yra labiau išreikšti visi 11 lentelėje pateikti veiksniai. Taigi, remiantis rezultatais, galima kelti prielaidą, kad vykdančios kibernetines patyčias paaugliai linkę užsiimti rizikingesne veikla, pasižymi didesniu nesaikingu naudojimusi internetu bei jiems daugiau teko stebėti neigiamo turinio internete nei nevykdančioms patyčias paaugliams.

11 lentelė. *Kibernetines patyčias nevykdančių ir vykdančių grupių palyginimas pagal rizikingo elgesio internete veiksmus*

Rizikingo elgesio internete veiksniai	Kibernetinių patyčių vykdymas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U²	p
Rizikinga veikla internete	Nevykdo	99	56,11	604,500	<0,001
	Vykdo	23	84,72		
Nesaikingas naudojimas internetu	Nevykdo	99	57,64	756,000	0,024
	Vykdo	22	76,14		
Neigiamo turinio internete stebėjimas	Nevykdo	99	56,85	720,500	0,014
	Vykdo	22	76,75		

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

3.2. Napatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias grupių palyginimas pagal asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių bei rizikingo elgesio internete veiksmus

Siekiant palyginti nepatiriančius ir patiriančius kibernetines patyčias pagal asmeninius, šeimos, mokyklos, bendraamžių, rizikingos elgsenos internete veiksmus naudotas Mann-Whitney U kriterijus. Toliau bus pateikiami rezultatai atskirai pagal kiekvieną veiksmų grupę.

Iš 12 lentelėje pateiktų rezultatų matoma, kad nėra statistiškai reikšmingų ($p > 0,05$) socialumo, hiperaktyvumo, saviefektyvumo bei nuostatų į smurtą veiksmų vidutinių rangų skirtumų tarp patiriančių ir nepatiriančių patyčias grupių. Tačiau šios grupės statistiškai reikšmingai ($p < 0,05$) skiriasi pagal emocinių simptomų, elgesio problemų, problemų su bendraamžiais, bendrų sunkumų ir aštrių pojūčių siekio veiksmus. Lyginant abi grupes, patiriantiems patyčias yra daugiau išreikšti emocinių simptomų, elgesio problemų, problemų su bendraamžiais, bendrų sunkumų ir aštrių pojūčių siekio veiksniai nei patyčių nepatiriantiems paaugliams. Remiantis šiais rezultatais galima kelti prielaidą, kad patiriantys patyčias paaugliai

pasizymi didesniais emociniais ir elgesio sunkumais, patiria daugiau sunkumų su bendraamžiais, turi daugiau bendrų sunkumų bei daugiau linkę siekti aštrių pojūčių patyrimo nei patyčių nepatiriantys paaugliai.

12 lentelė. Kibernetines patyčias nepatiriančių ir patiriančių grupių palyginimas pagal asmenybinius veiksnius

Asmenybinių veiksmių skalės	Kibernetinių patyčių patyrimas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U ²	p
SDQ:					
Socialumo	Nepatiria	91	61,61	1309,500	0,737
	Patiria	30	59,15		
Hiperaktyvumo	Nepatiria	91	60,60	1328,500	0,826
	Patiria	30	62,22		
Emocinių simptomų	Nepatiria	91	55,23	839,500	0,001
	Patiria	30	78,52		
Elgesio problemų	Nepatiria	91	55,95	905,000	0,005
	Patiria	30	76,33		
Problemų su bendraamžiais	Nepatiria	91	54,18	744,500	0,000
	Patiria	30	81,68		
Bendra sunkumų skalė	Nepatiria	91	54,57	779,500	0,000
	Patiria	30	80,52		
Saviefektyvumo	Nepatiria	90	58,37	1158,500	0,243
	Patiria	30	66,88		
Aštrių pojūčių siekio	Nepatiria	90	55,34	886,000	0,002
	Patiria	30	75,97		
Nuostatos į smurtą	Nepatiria	85	53,94	930,000	0,264
	Patiria	26	62,73		

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 13 lentelės matome, kad nėra statistiškai reikšmingų ($p > 0,05$) aktyvaus tėvų tarpininkavimo naudojantis internetu ir tėvų supervizijos veiksmių vidutinių rangų skirtumų tarp nepatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias grupių. Visgi, šeimos paramos veiksmio vidutiniai rangai tarp šių dviejų grupių reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) – patiriantiems kibernetines patyčias šis veiksnys yra mažiau išreikštas nei patyčių nepatiriantiems paaugliams. Remiantis šiais rezultatais galima manyti, kad patiriantys patyčias paaugliai patiria mažesnę šeimos paramą nei patyčių nepatiriantys paaugliai.

13 lentelė. Kibernetines patyčias nepatiriančių ir patiriančių grupių palyginimas pagal šeimos veiksnius

Šeimos veiksmių skalės	Kibernetinių patyčių patyrimas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U ²	p
Aktyvus tėvų tarpininkavimas naudojantis internetu	Nepatiria	89	60,06	1240,500	0,754
	Patiria	29	57,78		
Tėvų supervizija	Nepatiria	90	61,83	1140,500	0,305
	Patiria	29	54,33		
Šeimos parama	Nepatiria	90	64,19	928,000	0,017
	Patiria	29	47,00		

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

14 lentelėje pateikti duomenys parodo, kad nepatiriančių ir patiriančių patyčias paauglių grupės statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$) ne pagal vieną mokyklos veiksmių skalę. Taigi, nei viena iš dviejų tiriamųjų grupių nepasižymėjo kuriuo nors mokyklos veiksmių išreikštumu.

14 lentelė. Kibernetines patyčias nepatiriančių ir patiriančių grupių palyginimas pagal mokyklos veiksnius

Mokyklos veiksmių skalės	Kibernetinių patyčių patyrimas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U ²	p
Mokyklos klimatas	Nepatiria	88	59,62	1133,500	0,523
	Patiria	28	54,98		
Aktyvus mokytojų tarpininkavimas naudojantis internetu	Nepatiria	86	56,30	1101,000	0,497
	Patiria	28	61,18		
Mokytojų kontrolė naudojantis internetu	Nepatiria	86	59,63	1021,000	0,215
	Patiria	28	50,96		
Ugdymas apie saugesnį naudojimąsi internetu mokykloje	Nepatiria	87	58,81	1129,000	0,913
	Patiria	28	59,61		

Pastaba. * $p < 0,05$.

Iš 15 lentelėje pateiktų rezultatų matoma, kad nėra statistiškai reikšmingų draugų paramos, draugų tarpininkavimo naudojantis internetu veiksmų vidutinių rangų skirtumų ($p > 0,05$) tarp nevykdančių ir vykdančių kibernetines patyčias grupių. Taigi, nei viena tiriamųjų grupė nepasizymėjo kuriuo nors iš šių veiksmų didesniu išreikštumu.

15 lentelė. *Kibernetines patyčias nepatiriančių ir patiriančių grupių palyginimas pagal bendraamžių veiksmus*

Bendraamžių veiksniai	Kibernetinių patyčių patyrimas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U²	p
Draugų parama	Nepatiria	86	58,52	1116,000	0,555
	Patiria	28	54,36		
Draugų tarpininkavimas naudojantis internetu	Nepatiria	86	54,91	981,500	0,142
	Patiria	28	65,45		

Pastaba. * $p < 0,05$.

Duomenys 16 lentelėje atskleidžia, kad tarp patyčias patiriančių ir nepatiriančių grupių, reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) visų veiksmų – rizikingos veiklos internete, nesaikingo naudojimosi internetu bei neigiamo turinio internete stebėjimo – vidutiniai rangai. Patiriantiems patyčias visi rizikingo elgesio internete veiksniai buvo išreikšti daugiau nei nepatiriantiems patyčias paaugliams. Remiantis rezultatais, galima kelti prielaidą, kad patiriantys patyčias paaugliai linkę daugiau užsiimti rizikinga veikla internete, pasižymi didesniu nesaikingu naudojimusi internetu bei jiems daugiau teko arba tenka stebėti neigiamo turinio internete.

16 lentelė. *Kibernetines patyčias nepatiriančių ir patiriančių grupių palyginimas pagal rizikingo elgesio internete veiksmus*

Rizikingo elgesio internete veiksniai	Kibernetinių patyčių patyrimas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney U²	p
Rizikinga veikla internete	Nepatiria	91	55,48	862,500	0,002
	Patiria	30	77,75		
Nesaikingas naudojimas internetu	Nepatiria	6	56,14	958,000	0,030
	Patiria	5	71,97		
Neigiamo turinio internete stebėjimas	Nepatiria	90	53,48	693,000	0,00
	Patiria	29	77,75		

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

3.3. Nevykdančių ir vykdančių, nepatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias paauglių pasiskirstymas pagal lytį ir amžių

Chi kvadrato testas buvo naudojamas apskaičiuoti ar kibernetinių patyčių vykdymas/nevykdymas, patyrimas/nepatyrimas priklauso nuo respondentų lyties ir amžiaus. Iš lentelėse (17, 18, 19) pateiktų rezultatų, matoma, kad lytis ir amžius neturėjo įtakos kibernetinių patyčių vykdymui ir patyrimui, kadangi visos p reikšmės didesnės nei 0,05.

17 lentelė. *Nevykdančių ir vykdančių, nepatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias paauglių pasiskirstymas pagal lytį*

Kibernetines patyčias:	Lytis		χ^2	df	p reikšmė
	Berniukai	Mergaitės			
Nevykdo	52	47	0,611	1	0,434
Vykdo	10	13			
Nepatiria	49	42	0,998	1	0,318
Patiria	13	17			

Pastaba. * $p < 0,05$.

18 lentelė. *Nevykdančių ir vykdančių kibernetines patyčias paauglių pasiskirstymas pagal amžių*

Amžius	Kibernetines patyčias		χ^2	df	p reikšmė
	Nevykdo	Vykdo			
13	5	3	4,077	4	0,396
14	23	7			
15	31	8			
16	14	2			
17	23	3			

Pastaba. * $p < 0,05$.

19 lentelė. *Nepatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias paauglių pasiskirstymas pagal amžių*

Amžius	Kibernetines patyčias		χ^2	df	p reikšmė
	Nepatiria	Patiria			
13	5	3	4,077	4	0,396
14	23	7			
15	31	8			
16	14	2			
17	23	3			

Pastaba. * $p < 0,05$.

3.4. Kibernetinių patyčių vykdymui ir patyrimui prognostinės įtakos turintys veiksniai

Praeituose skyriuose buvo apžvelgti rizikos ir apsauginių veiksmų skirtumai tarp nevykdančių ir vykdančių bei nepatiriančių ir patiriančių kibernetines patyčias grupių. Šiame skyriuje bus nagrinėjami kibernetinių patyčių vykdymui ir patyrimui prognostinės įtakos turintys veiksniai. Analizei pasirinkta naudoti logistinės regresijos modelį.

Pirmam logistinės regresijos modeliui sudaryti, į spėjimą buvo įvesti kintamieji, kurių vidutiniai rangai statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp nevykdančių ir vykdančių patyčias grupių, vertinant pagal neparametrinį Mann-Whitney kriterijų. Kadangi imtis nėra didelė, amžiaus ir lyties veiksniai šiame darbe buvo analizuojami kartu su kitais veiksniais kaip lygiaverčiai kintamieji. 20 lentelėje pateikti duomenys rodo modelio egzistavimą, kadangi X^2 $p < 0,05$. Modelio suderinamumą su duomenimis rodo Hosmerio Lemešovo kriterijus $p > 0,05$. Abudu determinacijos koeficientai rodo modelio tikimą duomenims, nes $R^2 > 0,20$. Modelis teisingai klasifikuoja 96,7 proc. nevykdančių patyčias, o vykdančių tik 40 proc. Tuo tarpu, viso modelio tikslumas yra 86,6 proc.

20 lentelė. Modelio egzistavimas ir suderinamumas su duomenimis

X^2	Statistinis reikšmingumas p	Hosmero Lemešovo X^2	Statistinis reikšmingumas p	Determinacijos koeficientai	
				Cokso-Snelo	
31,864	0,001	3,695	0,884		0,248
				Nagelkerkės	0,407

Iš 21 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad iš visų analizuojamų veiksmų, kibernetinių patyčių vykdymui prognostinės vertės turi tik nuostatos į smurtą veiksnys. Kiti į šią logistinę analizę įtraukti kintamieji prognostine įtaka nepasižymi. Taigi, padidėjus nuostatoms į smurtą per vieną standartinį vienetą, galimybė patekti į vykdančiųjų kibernetines patyčias grupę padidėja $OR = 1,348$. Remiantis šiais rezultatais, galima manyti, kad paauglio teigiamos nuostatos į smurtą yra rizikos veiksnys, prognozuojantis kibernetinių patyčių vykdymą.

21 lentelė. Logistinės regresinės analizės, prognozuojančios paauglio kibernetinių patyčių vykdymą, kintamųjų koeficientai

Veiksniai	B koeficientas	EkspONENTĖ (B)	P
Hiperaktyvumas	0,095	1,100	0,391
Emociniai simptomai	-0,045	0,956	0,789
Elgesio problemos	0,152	1,164	0,390
Bendri sunkumai	-0,006	0,994	0,959

Aštrių pojūčių siekimas	0,057	1,059	0,782
Nuostatos į smurtą	0,298	1,348	0,006
Šeimos parama	-0,238	0,789	0,126
Rizikinga veikla internete	0,132	1,142	0,212
Nesaikingas naudojimas internetu	0,004	1,004	0,965
Neigiamo turinio internete stebėjimas	0,035	1,035	0,654
Amžius	0,419	1,520	0,569
Lytis	-0,402	0,669	0,170

Pastaba: Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Sudaryti antram logistinės regresijos modeliui buvo panaudoti kintamieji, kurių vidutiniai rangai statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp patiriančių patyčias ir nepatiriančių grupių. Iš 22 lentelės duomenų galima spręsti apie modelio egzistavimą, nes X^2 $p < 0,05$. Paties modelio suderinamumą su duomenimis parodo Hosmerio Lemešovo kriterijus $p > 0,05$. Determinacijos koeficientų $R^2 > 0,20$, todėl rodo modelio tikimą duomenims. Modelis teisingai klasifikuoja 92 proc. nepatiriančių patyčias ir 58,6 proc. patiriančių patyčias paauglių, kai visko modelio tikslumas yra 83,6 proc.

22 lentelė. Modelio egzistavimas ir suderinamumas su duomenimis

X^2	Statistinis reikšmingumas p	Hosmero Lemešovo X^2	Statistinis reikšmingumas p	Determinacijos koeficientai	
				Cokso-Snelo	
43,170	0,000	6,914	0,546		0,311
				Nagelkerkės	0,460

Iš 23 lentelėje duomenų matyti, kad prognostinę vertę, patirti kibernetines patyčias, turi emocinių simptomų, problemų su bendraamžiais, bendrų sunkumų, neigiamo turinio internete stebėjimo bei amžiaus veiksniai. Iš rezultatų matyti, kad padidėjus vienam standartiniam vienetui emocinių simptomų, padidėja galimybė patekti į patiriančių patyčias grupę per OR = 1,485. Padidėjus problemoms su bendraamžiais per vieną standartinį vienetą, padidėja tikimybė patekti į patiriančių patyčias grupę per OR = 1,676. Tuo tarpu, padidėjus bendriems sunkumams, sumažėja paauglio galimybė patekti į nepatiriančių patyčių grupę OR = 0,791. Didėjant neigiamo turinio internete stebėjimui per vieną standartinį vienetą, didėja tikimybė patekti į patyčias patiriančių patyčių grupę per OR = 1,154. Remiantis šiais rezultatais galima kelti prielaidą, kad didėjant emociniams

simptomams, problemoms su bendraamžiais, neigiamo turinio internete stebėjimui didėja tikimybė paaugliams patirti kibernetines patyčias.

23 lentelė. Logistinės regresinės analizės, prognozuojančios paauglio kibernetinių patyčių patyrimą, kintamųjų koeficientai

Veiksniai	B koeficientas	EkspONENTĖ (B)	P
Emociniai simptomai	0,395	1,485	0,021
Elgesio problemos	0,315	1,370	0,058
Problemoms su bendraamžiais	0,517	1,676	0,005
Bendri sunkumai	-0,234	0,791	0,037
Aštrių pojūčių siekimas	0,094	1,099	0,630
Šeimos parama	-0,026	0,975	0,848
Rizikinga veikla internete	0,125	1,133	0,253
Nesaikingas naudojimas internetu	-0,130	0,878	0,116
Neigiamo turinio internete stebėjimas	0,143	1,154	0,046
Amžius	-0,787	0,455	0,284
Lytis	0,134	1,143	0,830

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

4. REZULTATŲ APITARIMAS

Šiuo tyrimu buvo siekta išsiaiškinti vykdančių ir nevykdančių, patiriančių ir nepatiriančių grupių skirtumus pagal asmenybinius, šeimos, mokyklos, bendraamžių ir rizikingo elgesio internete veiksnius bei nustatyti rizikos ir apsaugos veiksnius, susijusius su 13-17 metų paauglių tikimybe tapti kibernetinių patyčių vykdytoju arba auka. Taigi, palyginus kibernetinių patyčių *vykdytojus* ir *nevykdytojus* pagal prieš tai išvardytus veiksnius, rezultatai atskleidė, kad vykdančios kibernetines patyčias paaugliai pasižymėjo didesniu hiperaktyvumu, emocinių simptomų, elgesio problemų bei bendrų sunkumų išreikštumu nei patyčių nevykdančios paaugliai. Panašius rezultatus gavo ir Campbell ir kiti (2013) atrasdami, kad vykdančios patyčias paaugliai pasižymėjo didesniu visų SDQ subskalių išreikštumu nei nevykdančios, išskyrus socialumo subskalę. Didesniais socialumo skalės įverčiais pasižymėjo mokiniai, kurie nevykdė kibernetinių patyčių (Campbell et al., 2013). Gali būti, kad paaugliai, pasižymintys probleminiu elgesiu, patiriantys emocinių, socialinių sunkumų, bei nežinantys kaip efektyviai tvarkytis su šiomis patirtimis, kaip sau padėti, bus labiau linkę inicijuoti agresyvius veiksmus ir kibernetinėje erdvėje.

Taip pat, esamo tyrimo rezultatai atskleidė, kad vykdančios patyčias paaugliai pasižymėjo palankesnėmis nuostatomis į smurtą, mažesniu paramos iš šeimos patyrimu, užsiėmė rizikingesne veikla internete, nesaikingiau naudojosi internetu, pasižymėjo didesniu neigiamo turinio internete stebėjimu nei patyčių nevykdančios respondentai. Kadangi literatūros apžvalga atskleidė, kad tradicinės ir kibernetinės patyčios yra tarpusavyje susijusios (Baldry et al., 2015) bei daugelis mokslininkų, keldami hipotezes ir tyrimo klausimus kibernetinių patyčių fenomenui tyrinėti, remiasi tradicinių patyčių tyrimų rezultatais, buvo nuspręsta gautų duomenų interpretacijai naudotis ir tradicinių patyčių tyrimais. Sourandler ir kiti (2010), tyrinėdami tradicines patyčias, nustatė, kad nuostatos į smurtą veiksnyje moderuoja ryšį tarp ateities lūkesčių ir tradicinių patyčių vykdymo. Buvo atrasta, kad teigiami įsitikinimai apie smurto naudojimą siejami su agresyviu elgesiu ir tradicinėmis patyčiomis. Ir atvirkščiai, įsitikinimai, kad konfliktus galima spręsti naudojant nesmurtines strategijas siejosi su mažesniu patyčių elgesiu (Sourander et al., 2010). Kiti mokslininkai, tyrinėjantys kibernetines patyčias taip pat sieja šių patyčių vykdymą su didesne agresija (Betts, 2016). Įrodyta, kad patyčių vykdytojai pasižymi tiesiogine, atvira agresija ir yra labiau linkę naudoti proaktyvų smurtą bei pateisinti tokio savo smurto naudojimo motyvus lyginant su patyčias nevykdančiais paaugliais (Calvete, 2010). Galima kelti prielaidą, kad paaugliai, kurie turi teigiamas nuostatas į smurtą, mato smurtą kaip galimybę parodyti savo galią, įtaką, kurios negali patirti kitose socialinėse situacijose. Tokie paauglių įsitikinimai gali parodyti ir prastesnius

socialinius įgūdžius, turimas ribotas strategijas, kuriomis paaugliai galėtų pasinaudoti pozityviai spręsti kilusias problemas ir konfliktus.

Šiame tyrime pagal saviefektyvumo veiksnį patyčių vykdytojų ir nevykdytojų grupės nesiskyrė. Apžvelgus kitų mokslininkų, tyrinėjančių kibernetinių patyčių reiškinių, tyrimus, buvo pastebėta, kad daugelis nagrinėjo ne bendrą asmens, o specifinės srities saviefektyvumą, pavyzdžiui, saviefektyvumą vykdyti patyčias, saviefektyvumą apsiginti nuo patyčių, saviefektyvumą naudotis internetu (Bussey, Fitzpatrick, & Raman, 2015; Savage & Tokunaga, 2017). Nustatyta, kad žemas naudojimosi internetu saviefektyvumas buvo mažai susijęs su kibernetinių patyčių vykdymu (Savage & Tokunaga, 2017). Bussey ir kiti (2015) nustatė, kad didesnis saviefektyvumas vykdyti patyčias siejosi su didesniu kibernetinių patyčių vykdymu, tačiau ne tiesiogiai, o veikiant ryšį tarp atsiribojimo nuo moralinių normų (angl. *moral disengagement*) bei kibernetinių patyčių vykdymo. Taigi, saviefektyvumo ryšys su kibernetinių patyčių vykdymu galėtų kisti priklausomai nuo sąveikos su kitais veiksniais. Metodikos, kurios matuotų saviefektyvumą specifinėje srityje, šiame tyrime galėtų atskleisti kitokius rezultatus.

Šio darbo tyrimas atskleidė, kad patyčių vykdytojai ir nevykdytojai skiriasi pagal gaunamą paramą iš šeimos, pastariesiems pasižymint didesne iš šeimos gaunama parama. Tai sutampa ir su literatūros apžvalgos dalyje paminėtais tyrimais, kai šilti santykiai su tėvais, šeimos palaikymas, dažnesnis bendravimas su tėvais, patiriamas pozityvus klimatas namuose yra įvardijami kaip apsaugantys nuo patyčių vykdymo veiksniai (Elsaesse et al., 2017; Fanti et al., 2012; Osdemir, 2014). Galima kelti prielaidą, kad paaugliai, kurie patiria tėvų atstūmimą, stokoja bendravimo šeimoje, gali būti labiau linkę tyčiotis iš kitų siekiant įgyti dėmesio, galios, pripažinimo, kurių jiems trūksta santykyje su tėvais. Mokslininkai, tyrinėję tėvystės stilius, nustatė, kad paaugliai, auginti autoritarinėje, nerūpestingoje, abejingoje aplinkoje, pasižymėjo didžiausiu įsitraukimu į kibernetinių patyčių vykdymą. Tuo tarpu, mažiausiai patyčių vykdė paaugliai, kurie augo šeimose, kuriose vyrauja nuoširdūs santykiai (Makri-Botsari & Kagianni, 2014).

Šio darbo tyrime, kiti šeimos veiksniai, tokie kaip aktyvus tėvų tarpininkavimas (mediacija) paaugliams naudojantis internetu ir tėvų supervizijos veiksniai tarp nevykdančių ir vykdančių kibernetines patyčias nesiskyrė. Nors nėra daug tyrimų, tyrinėjusių tėvų tarpininkavimo stiliaus ryšį su paauglių dalyvavimu kibernetinėse patyčiose, Ellsaesser ir kiti (2017) atskleidė, kad tėvų ribojantis stilius neturėjo didelės įtakos mažinti patyčių vykdymą, kai bendradarbiavimu paremtas kontrolės stilius buvo susijęs su mažesniu kibernetinių patyčių vykdymu ir patyrimu. Chen, Ho ir Lwin (2016) atlikę 6 tyrimų apžvalgą atskleidė, kad aktyvus tėvų tarpininkavimas vaikams naudojantis internetu turėjo reikšmingą, bet silpną ryšį su patyčių vykdymu ir patyrimu. Taigi, aprartų tyrimų rezultatai nesutampa su šio darbo tyrimo rezultatais. Gali būti, kad būtent šio

tyrimo dalyviai nesiskyrė pagal šiuos šeimos veiksnius, o esant didesnei tiriamųjų imčiai rezultatai galėtų kisti. Galima būtų atlikti išsamesnius, šiuos veiksnius nagrinėjančius tyrimus, pasinaudojant instrumentais, kuriuos taikė apžvelgtų tyrimų mokslininkai. Be to, apžvelgus literatūrą, galima kelti prielaidą, kad tėvų aktyvaus tarpininkavimo stiliaus įtaka patyčių vykdymui gali kisti priklausomai nuo vyraujančių šiltų, palaikančių santykių šeimoje. Gali būti, kad paaugliui patiriant šiltus, palaikančius santykius šeimoje, jam būtų lengviau atsiskleisti apie savo patirtį naudojantis internetu, lengviau priimti tėvų nustatomas naudojimosi internetu taisykles, o tai galėtų turėti ryšį su mažesniu patyčių vykdymu.

Kalbant apie šiame tyrime nagrinėjamus mokyklos veiksnius, nebuvo nustatyta, kad kurie nors veiksniai reikšmingai būtų išreikšti nevykdančių ir vykdančių patyčias grupėse. Tyrimais atskleista, kad pozityvus klimatas mokykloje, kai mokykla suvokiama kaip saugi aplinka, kai patiriama parama iš mokytojo, aiškių taisyklių dėl nemalonaus elgesio internete įvedimas mokykloje, siejosi su mažesniu paauglių įsitraukimu vykdant kibernetines patyčias (Baldry et al., 2015). Guarni ir kiti (2012) taip pat nustatė, kad mokyklos pozityvios aplinkos suvokimas siejosi net su 3 kartus mažesne tikimybe vykdyti patyčias. Taigi, esamo tyrimo rezultatai nesutampa su šiais aptartais mokslininkų tyrimais. Siekiant paaiškinti šiuos, buvo remtasi tyrimu, kuris atskleidė, kad paaugliai, susidūrę su kibernetinėmis patyčiomis, pirmiausia linkę kreiptis pagalbos į tėvus, vėliau bendraamžius, brolius bei seseris ir mažiausiai linkę kreiptis į mokytojus ir kitus specialistus (Livingstone et al., 2011). Tai gali rodyti, kad mokiniai mažiausiai pasitiki mokyklos bendruomene ir jos galimybe suteikti paramą susidūrus su sunkumais internete. Galbūt esamo tyrimo atveju, kibernetinių patyčių reiškinys yra ganėtinai nutolęs nuo mokyklos aplinkos, galbūt mokyklos dar nėra suinteresuotos darbu su šiuo, dar ganėtinai nauju patyčių reiškiniumi. Visgi dar nedaugelis mokyklų taiko intervencijas išskirtinai šiai problemai spręsti, taip pat mažas tiriamųjų skaičius gali neatskleisti veiksnių skirtumų tarp dviejų grupių.

Šiame tyrime bendraamžių veiksnių, tokių kaip draugų parama ir draugų tarpininkavimas naudojantis internetu nepasižymėjo reikšmingu išreikštumu nevykdančių ir vykdančių patyčias grupėse. Draugai gali būti svarbūs formuojant paauglių veiklų tendencijas internete, daryti įtaką motyvacijai lankytis internete, tačiau galbūt neturi didesnės įtakos kontroliuojant, ugdant savo bendraamžių saugesnį naudojimąsi internetu. Kalbant apie draugų paramą, kituose tyrimuose buvo atrasta, kad mažesnė bendraamžių parama siejasi su didesne reiškiamą agresija internete (Calvete et al., 2010). Turintys mažiau prosocialių santykių su bendraamžiais, buvo 50 proc. daugiau linkę nei kiti mokiniai įsitraukti į kibernetines patyčias kaip vykdytojai (Cappadocia et al., 2013). Šiems tyrimams prieštarauja šio darbo tyrimo rezultatai, o tai gali reikšti, kad tiriamiesiems draugų parama neturėjo įtakos dalyvavimui kibernetinėse patyčiose.

Taip pat gali būti, kad trys šiam veiksniai skirti matuoti teiginiai pilnai neatskleidžia bendraamžių paramos konteksto, todėl norint išsamiau nagrinėti šį veiksni, kituose tyrimuose galima būtų naudoti skales su didesniu teiginių skaičiumi.

Aptariant rizikingo elgesio internete veiksnius, visi veiksniai (rizikinga veikla internete, nesaikingas naudojimas internetu, neigiamo turinio internete stebėjimas) buvo daugiau išreikšti patyčių vykdytojų grupėje. Tai patvirtina ir kitų tyrimų rezultatai. Teigiama, kad paaugliai ir jaunimas, kurie įsitraukia į vieną rizikingą ar probleminių elgesį, yra linkę įsitraukti ir į kito pobūdžio rizikingą elgesį (Jessor, 1991; cit. iš Gamez-Guadix, Borrajo & Almendros, 2016). Tą patvirtino ir mokslininkai, tyrinėdami paauglių rizikingą elgesį internete - buvo atrasta, kad probleminis naudojimas internetu prognozavo kibernetinių patyčių vykdymo tikimybę ir susitikimą su nepažįstamais iš interneto (Gamez-Guadix et al., 2016). To paties tyrimo rezultatai atskleidė, kad paaugliai, kurie pasižymėjo mažesniais gebėjimais kontroliuoti savo naudojamą internetu, buvo labiau linkę elgtis neapgalvotai, o tai galėtų padidinti jų rizikingą elgesį internete. Fanti ir kiti (2012) nustatė, kad neigiamos, smurtinės informacijos internete stebėjimas padidina paauglių riziką vykdyti patyčias. Tokios informacijos stebėjimas gali veikti desensibilizuojančiai, mažinant asmens jautrumą agresijai realiose gyvenimo situacijose, kitų kančiai, o tai gali padidinti agresyvaus elgesio ir patyčių vykdymo tikimybę.

Tuo tarpu, lyginant *nepatiriančių* ir *patiriančių* kibernetines patyčias paauglių grupes, nustatyta, kad pastarųjų grupė pasižymėjo didesniu emocinių simptomų, elgesio sunkumų, problemų su bendraamžiais bei bendrų sunkumų išreikštumu. Remiantis Wolke, Lee ir Guy (2017) tyrimu nustatyta, kad visos viktimizacijos formos, tame tarpe ir kibernetinių patyčių patyrimas, susijęs su didesnėmis emocinėmis ir elgesio problemomis. Panašias tendencijas atskleidė ir Sourander ir kitų (2010) tyrimas, kurio rezultatai parodė, kad patiriantys patyčias paaugliai pasižymėjo kaip turintys didesnių emocinių sunkumų, problemų su bendraamžiais. To paties tyrimo nustatyta, kad visos patyčiose dalyvaujančios grupės (vykdytojai, aukos, vykdytojai-aukos) pasižymi didesne rizika įvairioms psichosomatinėms problemoms, palyginus su neįsitraukusiais į patyčias bendraamžiais. Katzer ir kitų (2009) tyrime taip pat buvo atskleista, kad patiriančių patyčias paauglių grupė pasižymėjo didesnėmis problemomis su bendraamžiais nepaisant jų turimų socialinių įgūdžių. Gali būti, kad neverbalinės išraiškos, bendraujant internete, trūkumas gali veikti šių paauglių socialines interakcijas. Kiti tyrėjai bandė išsiaiškinti patyčias patiriančių paauglių socialinių problemų galimas priežastis. Antoniadou, Kokkinos ir Markos (2016) tyrime buvo atskleista, kad patiriantys kibernetines patyčias paaugliai pasižymėjo aukštais kognityviniais, bet ne emociniais, empatijos įverčiais, kurie kaip tik yra svarbūs socialiniams santykiams.

Kalbant apie asmeninius veiksnius, šiame tyrime patiriančiųjų patyčias grupė pasižymėjo didesniu aštrių pojūčių siekiu nei nepatiriantys patyčių paaugliai. Gali būti, kad paaugliai su didesniu aštrių pojūčių siekiu internete yra labiau linkę socializuotis su nepažįstamais, dalintis provokuojančia informacija. Tokių paauglių netolerancija nuoboduliui, įspūdžių troškimas, gali paversti žaismingą veiksmą į kibernetinių patyčių patyrimą. Taip pat, šio darbo tyrimo duomenys atskleidė, kad nepatiriantys ir patiriantys patyčias nesiskyrė pagal saviefektyvumo veiksnį. Chen ir kiti (2017) metaanalizės rezultatai atskleidė, kad saviefektyvumo veiksnys buvo susijęs su kibernetinių patyčių patyrimu tik silpnais ryšiais. Gali būti, kad esamo tyrimo atveju saviefektyvumas nėra susijęs su patyčių patyrimu, tačiau jis gali veikti kaip švelninantis, nemalonių įvykių internete patyrimą, veiksnys.

Aptariant šeimos konteksto veiksnius (aktyvus tėvų tarpininkavimas, tėvų supervizija, šeimos parama) lyginant nepatiriančių ir patiriančių patyčias grupes, nepatiriantys patyčių paaugliai pasižymėjo gaunama didesne šeimos parama. Panašūs rezultatai gauti ir Davis ir Koepke (2016) tyrime, kuris atskleidė, kad paaugliai, patiriantys aukštos kokybės santykius su abiem tėvais buvo linkę mažiau patirti nemalonus elgesio internete. Kaip ir patyčių vykdymo atveju, iš tėvų patiriama šiluma ir palaikymas siejama su mažesniu patyčių patyrimu (Elsaesse et al., 2017). Be to, atrasta, kad šeimos parama veikia kaip apsauginis veiksnys nuo patyčių patyrimo, kai paaugliai neturėjo palaikančių santykių, paramos iš draugų (Fanti et al., 2012). Aptariant tėvų tarpininkavimo veiksnį, Elsaesse ir kiti (2017) nustatė, kad aktyvus tėvų tarpininkavimas silpnai siejosi su paauglių patyčių patyrimu, o ribojanti kontroliavimo strategija siejosi su mažesniu patyčių patyrimu. Kituose tyrimuose rezultatai buvo gauti priešingi (Sasson & Mesch, 2017). Vis dėlto, šio darbo tyrime, tėvų aktyvus tarpininkavimas ir supervizija nesiskyrė tarp nepatiriančių ir patiriančių grupių. Gali būti, kad didėjant vaikų amžiui ir tampant įgudusiais interneto vartotojais, tėvų tarpininkavimo ir kontrolės naudojantis internetu svarba mažėja. Taip pat, paaugliai gali suvokti savo tėvus kaip turinčius mažiau technologinių įgūdžių ir kompetencijų, o tai galėtų daryti įtaką tėvų tarpininkavimo efektyvumui. Vis dėlto, net jei aktyvus tėvų tarpininkavimas neapsaugo nuo patyčių patyrimo, tai gali padidinti tikimybę, kad vaikai kreipsis į tėvus atsitikus nemaloniems įvykiams internete.

Aptariant mokyklos konteksto veiksnius, skirtumų tarp nepatiriančių ir patiriančių patyčias paauglių nebuvo. Literatūroje minima, kad paaugliai, patiriantys pozityvų mokyklos klimatą linkę mažiau pranešti apie patiriamą nemalonų elgesį naudojantis internetu (Baldry et al., 2015; Kowalski, 2018). Alvarez-Garcia ir kiti (2015) nenustatė, kad mokykloje gaunama parama iš mokytojų ir klasiokų bei mokymai apie naudojimosi internetu riziką bei prevencijos būdus, būtų apsauginiais veiksniais patirti patyčias, o tai susiję ir su esamo tyrimo rezultatais. Bandant suprasti

gautus rezultatus, galima kelti keletą prielaidų: mokykla gali būti nutolusi nuo kibernetinių patyčių reiškinių, skirti mažai dėmesio šiai ganėtinai naujai patyčių formai, mokiniai gali nepasitikėti mokyklos darbuotojų kompetencija.

Nors šio darbo tyrime, bendraamžių konteksto veiksniai – draugų parama ir draugų tarpininkavimas naudojantis internetu - taip pat nepasižymėjo didesniu išreikštumu nepatiriančių ar patiriančių paauglių grupėje. Gali būti, kad draugai nedaro didelės įtakos saugesniam interneto naudojimuisi, neturi galios kontroliuoti draugų naudojimąsi internetu. Kadangi kibernetinės patyčios vyksta už mokyklos ribų ir kai paaugliai yra atskirai nuo savo draugų, draugų turėjimas ar jų parama gali nedaryti didesnės įtakos tam, ar agresorius ryšis vykdyti kibernetines patyčias, todėl kibernetines patyčias gali patirti ir turintys ir neturintys draugų paramos paaugliai. Vis dėlto negalima atmesti galimybės, kad socialinė parama yra svarbi tuo, kad veikia kaip patiriamą stresą švelninantis veiksnys bei siejama su mažesnėmis psichinės sveikatos problemomis paauglystėje (Fridh, 2016). O tai, jei ir netiesiogiai, gali daryti įtaką mažiau ar daugiau rizikingam paauglių elgesiui internetinėje erdvėje.

Esamo tyrimo rezultatai parodė, kad rizikingos veiklos internete, nesaikingo naudojimosi internetu bei negiamo turinio internete stebėjimo veiksniai išsiskyrė didesniu išreikštumu patiriančiųjų patyčias grupėje. Tai sutampa ir su kitų tyrimų rezultatais, kai rizikingas elgesys internete, atskleidžiant asmeninę informaciją, siuntinėjant įžeidžiančias žinutes, susitinkant su žmonėmis, susipažinus internete, smurtinės informacijos stebėjimas padidina riziką patirti patyčias (Fanti et al., 2012; Sasson & Mesch, 2017). Pavyzdžiui, dalinimasis savo asmenine informacija yra įvardijamas kaip rizikos veiksnys patirti patyčias (Mesch, 2009). Tai gali parodyti, kad paaugliai skiriasi savo pasitikėjimo kitais lygiu ir tai gali iš dalies paaiškinti didesnę tokių paauglių riziką patirti patyčias internete. Nors pasitikėjimas kitais yra svarbus tarpusavio santykių komponentas, tikėtina, kad paaugliai dar nėra susiformavę brandaus požiūrio į pasitikėjimą kitais, kuris pasireiškia palaispsniu informacijos apie save atskleidimu. Todėl tikėtina, kad paaugliams, kurie atvirauja apie save internete, kritiškai to neįvertindami, padidėja rizika patirti patyčias.

Toliau pasitelkiant logistinės regresinės analizės metodą, buvo siekiama įvertinti, kurie veiksniai gali turėti prognostinės įtakos tapti kibernetinių patyčių vykdytoju arba auka bei kurie veiksniai galėtų būti laikomi apsaugos veiksniais, kurie sumažintų tikimybę patirti ar vykdyti kibernetines patyčias. Iš visų į spėjimą įvestų kintamųjų, didesnę tikimybę tapti kibernetinių patyčių vykdytoju nuspėjo tik vienas kintamasis – nuostatos į smurtą. Tai gali reikšti, kad kuo labiau teigiamas yra paauglių požiūris į smurtą, tuo didesnė tikimybė, kad jis ar ji taps kibernetinių patyčių vykdytoju. Tarp Kowalski ir kitų (2014) atskleistų veiksnių, kurie didina kibernetinių patyčių vykdymo tikimybę, buvo paminėtas ir agresyvaus elgesio normalizavimo veiksnys.

Williams ir Guerra (2007) nustatė, kad paauglių pritarimas agresyvaus elgesio naudojimui yra susijęs su visomis patyčių formomis. Tie patys mokslininkai nustatė, kad padidėjus agresijos normalizavimo veiksniai per vieną standartinį vienetą, 24 procentais išauga tikimybė tapti patyčių vykdytoju. Werner, Bumpus ir Rock (2010) nustatė, kad paaugliai, kurie pasižymėjo didesniu pritarimu naudoti agresyvių elgesį santykių kontekste, buvo tris kartus dažniau linkę būti agresoriais naudojantis internetu, lyginant su tokių įsitikinimų neturinčiais asmenimis. Be to, interneto teikiama galimybė išlikti anonimiškam, gali sumažinti asmens savivokos lygį, padidinti atsiskyrimą, nuasmeninimo jausmą, kas gali sumažinti asmens gebėjimą reguliuoti savo elgesį, sumažinti susirūpinimą, kaip jo(s) elgesį vertins kiti asmenys. Tačiau šiame modelyje buvo daug nereikšmingų kintamųjų, kurie nespėjo paauglio patyčių vykdymo. Tai nereiškia, kad šie veiksniai yra nesvarbūs ir nepaaiškina paauglių patyčių vykdymo tikimybės. Veiksnių tarpusavio ryšiai ir nuspėjamumo įverčiai galėtų kisti nuo modelio tobulinimo, didesnės tiriamųjų imties ir kitų veiksnių įtraukimo, ką ir reikėtų atlikti tolimesniuose tyrimuose.

Aptariant kibernetinių patyčių *patyrimui* prognostinės įtakos turinčius veiksniai, įtakingiausias veiksnys, prognozuojantis patyčių patyrimą buvo problemos su bendraamžiais, po kurio, pagal įtakingumo laipsnį sekė emocinių simptomų, bendrų sunkumų ir neigiamo turinio internete stebėjimo veiksniai. Panašius rezultatus atskleidžia ir kiti tyrimai, parodantys, kad patiriamas bendraamžių atstūmimas siejasi su patyčių patyrimu elektroninėje erdvėje (Bayraktar et al., 2014; Katzer et al., 2009). Kadangi tradicinės patyčios yra susijusios ir kaip teigiama, persidengia su kibernetinėmis, dažnai patyčios iš mokyklos ar kitų realaus gyvenimo situacijų persikelia į elektroninę erdvę (Baldry et al., 2015). Gali būti, kad paaugliai, pasižymintys emociniais sunkumais, problemomis su bendraamžiais realioje aplinkoje, gali būti agresorių matomi kaip labiau pažeidžiami. Tuo remdamiesi agresoriai gali tyčiotis ir realioje aplinkoje, ir perkelti patyčias į internetinę erdvę arba inicijuoti patyčias tik internetinėje erdvėje. Erreygers, Vandebosch, Vranjes, Baillien ir De Witte (2018) nustatė, kad patiriamos neigiamos emocijos gali prognozuoti kibernetinių patyčių patyrimą. Gali būti, kad emocinius ir kitus sunkumus patiriantys paaugliai, pasidalinę savo patiriamomis emocijomis, agresoriams gali pasirodyti labiau pažeidžiami ir tapti lengvu patyčių taikiniu. Anot Vranjes, Baillien, Vandebosch, Erreygers ir De Witte (2017) kartais paaugliai gali dalintis savo emocijomis ir išgyvenimais nepriimtinais socialiniais būdais, per daug atskleidžiant informacijos apie savo emocijas būsenas ir tai gali sukelti kitų neigiamas reakcijas. Taip pat, neigiamų emocijų patyrimas, nemokėjimas jų valdyti, gali motyvuoti paauglius įsitraukti į rizikingas veiklas internete, tokiu būdu bandant tvarkytis su nemaloniomis emocijomis, o tai gali padidinti riziką patirti patyčias (Erreygers et al., 2018). Taigi, tai ką paaugliai patiria savo kasdienybėje bei kaip į tai reaguoja emociškai, gali turėti įtakos jų kibernetinių patyčių patyrimui.

Aptariant kitą nuspėjantį paauglių patyčių patyrimo veiksnį – neigiamo turinio internete stebėjimą, Fanti ir kiti (2012) gavo panašius į šio darbo tyrimo rezultatus, kurie atskleidė, kad smurtinės žiniasklaidos stebėjimas internete veikia kaip rizikos veiksnys ne tik vykdyti, bet ir patirti patyčias. Stebint neigiamą, smurtinį turinį, paaugliai gali suvokti pasaulį kaip baugų, gąsdinantį, o tai gali prisidėti prie padidėjusio baimės, nerimo jausmų bei didesnio pažeidžiamumo tapti patyčių auka. Taigi, esamo tyrimo analizė parodė, kad paauglių kibernetinių patyčių patyrimą stipriausiai nuspėjantys veiksniai daugiausiai buvo asmenybiniai, o silpniau nuspėjantis veiksnys buvo neigiamo turinio internete stebėjimas. Kiti įtraukti į regresinį modelį veiksniai – elgesio problemų, aštrių pojūčių siekimo, šeimos paramos, rizikingos veiklos internete, nesaikingo naudojimosi internetu, amžiaus ir lyties veiksniai nenuspėjo paauglių tikimybės patirti patyčias. Davis ir Koepke (2013) tyrimas neatskleidė, kad teigiamo, palaikančio ryšio su tėvais patyrimas veiktų kaip apsauginis veiksnys nuo kibernetinių patyčių patyrimo, kas sutampa ir su esamo tyrimo rezultatais. Aptariant nesaikingo interneto naudojimosi veiksnį, nenuspėjantį patyčių patyrimą, Muller ir kiti (2018) nustatė, kad naudojimosi medijomis dažnumas nenuspėjo 9-17 metų mokinių patyčių patyrimo ir vykdymo, kas iš dalies sutampa ir su šio tyrimo rezultatais. Tačiau Muller ir kiti (2018) tyrimas parodė, kad patyčių vykdymas ir patyrimas nuspėjo dažnesnį naudojimąsi internetu. Tai reiškia, kad laikas naudojantis internetu, medijomis, nebuvo rizikos faktorius, bet pasekmė patyčių patyrimo ir vykdymo. Esamame tyrime įtraukti amžiaus ir lyties veiksniai irgi nenuspėjo patyčių patyrimo, kas prieštarauja vieniems tyrimams, teigiantiems, kad moteriškos lyties (Baldry et al., 2015; Guo, 2016) ir jaunesni paaugliai (Tokunaga, 2010; William & Guerra, 2007) yra padidintoje rizikos grupėje patirti patyčias, bet sutampa su tyrimų rezultatais, kai lyties (Hinduja & Patchin, 2008; Shapka et al., 2018; Sadauskaitė, 2014) ir amžiaus (Sasson & Mesch, 2017) įtakos patirti patyčias nebuvo rasta.

Gali būti, kad kiti veiksniai, neįtraukti į esamą tyrimą, gali turėti didesnę įtaką ar prognostinę vertę paauglių dalyvavimui kibernetinėse patyčiose. Patobulintas modelis arba modelis, kurį sudarytų kiti kintamieji, galėtų atskleisti kitokius kintamųjų ryšius ir tendencijas. Taigi, apie šio tyrimo modelių ryšius išvadas reikėtų daryti atsargiai. Šiame tyrime gauti rezultatai galėjo atspindėti tyrime ištirtų mokyklų mokinių situaciją, todėl šių rezultatų nereikėtų naudoti apibendrinti visai populiacijai. Išsamiau išanalizavus nevykdančių ir vykdančių bei nepatiriančių ir patiriančių grupių ypatybes bei skirtumus remiantis platesniu ekologiniu modeliu, pastebėta, kad daugelis veiksnių tinka ir kibernetinių patyčių vykdytojams, ir patiriantiems, tarsi tapimas šių patyčių vykdytoju ar auka nebūtų atskiri procesai (Kowalski et al., 2014; Vandebosch & Van Cleemput, 2009). Visgi tyrinėjant kibernetinėse patyčiose dalyvaujančių asmenų bruožus, charakteristikas ar įsitikinimus, platesnius kontekstinius veiksnis, gali padėti atpažinti tikslines

grupės, kurioms reikėtų pagalbos. Aptarus šio tyrimo rezultatus, toliau bus pateikti tyrimo ribotumai, rekomendacijos tolimesniems tyrimams bei kaip šio tyrimo rezultatų praktinio pritaikymo galimybes.

Tyrimo ribotumai ir tolimesnių tyrimų gairės

Kibernetinių patyčių tyrinėjimas dėl ganėtinai mažo šio reiškinio paplitimo reikalauja didesnių tiriamųjų imčių, todėl remiantis gautais rezultatais sunku spręsti apie įtakas, daryti tiksliai išvadas būtent dėl mažos tiriamųjų imties. Kadangi tyrimo klausimynas apima platų įvairios informacijos kiekį, tam tikri veiksniai išnagrinėti paviršutiniškai, todėl tolimesniuose tyrimuose galima būtų dominančių veiksnių (pvz., nuostatų į smurtą, saviefektyvumo) įtaką paauglių dalyvavimui kibernetinėse patyčiose tyrinėti išsamiau bei giliau. Tyrime nebuvo išsamiau išnagrinėti paauglių naudojimosi internetu, elektroninėmis technologijomis, socialinėmis medijomis ypatumai, kurie galėtų atskleisti svarbios informacijos apie dalyvavimą kibernetinėse patyčiose. Šiame tyrime buvo tiriamos tik vykdančių/nevykdančių bei patiriančių/nepatiriančių kibernetines patyčias grupės, todėl būtų įdomu tolimesniuose tyrimuose ištirti ir grupę, kurie yra tuo pačiu vykdytojai ir patiriantys, kuri pasak literatūros šaltinių yra išskiriama kaip daugiausiai turinti problemų (Byraktar et al., 2016). Taip pat būtų svarbu išsamiau tyrinėti kibernetinių patyčių stebėtojus, kaip potencialią grupę sustabdyti patyčias, bei veiksnius, kurie daro įtaką ar stebintysis imsis ar nesiims kokių nors veiksmų stabdyti, vykdyti patyčias.

Šis tyrimas buvo atliktas mokiniams pildant klausimyną savarankiškai, kai visi klausimai buvo uždaro tipo, nepaliekant galimybės kokybiniam šio reiškinio tyrinėjimui. Kadangi tyrimas vyko klasėje, grupinėje aplinkoje, mokiniai galėjo nesiryžti atsakinti į klausimus kiek įmanoma atvirtai. Pats klausimyno pildymas užtruko ilgai ir mokiniai greitai praradavo motyvaciją dalyvauti tyrime, kas galėjo paveikti tyrimo rezultatus. Nepaisant visų darbo trūkumų, mokinių patirties apie kibernetinių patyčių vykdymą bei patyrimą atskleidimas reprezentuoja asmeninę patirtį, apie kurią daugelis mokinių kitiems nepraneša. Ši informacija, duomenys yra svarbūs gilinant ir tobulinant žinias apie kibernetinių patyčių reiškinį.

Tyrimo rezultatų pritaikymo galimybės

Daugelis rizikos veiksnių įvardijami kaip dinaminiai, kurie gali keistis su laiku ir būti veikiami intervencijų (Baldry et al., 2015). Teigiama, kad darbas su patyčiomis turėtų būti visapusiškas – tai yra, būtų svarbu dirbti tiek su santykiniais bendraamžių grupėse, tiek mokyklose didinti jaunuolių sąmoningumą, kalbant apie patyčių pasekmes, tiek dirbti su empatija tiems, kurie dalyvauja kibernetinėse patyčiose (Cowie & Colliety, 2010). Kadangi iš tyrimo rezultatų bei literatūros apžvalgos pastebima, kad emocinės ir elgesio problemos turi ryšį su patyčių vykdymu ir patyrimu, gali būti naudinga į intervencijas įtraukti patyriminius užsiėmimus, kuriuose paaugliai būtų mokomi efektyvių emocijų reguliavimo strategijų, mokytis adaptyvios reakcijos, veiksmų būdų, tvarkantis su negatyviais patyrimais. Taip pat reikėtų mokymų programų, kurios padėtų paaugliams užmegzti ir vystyti pozityvius santykius virtualioje erdvėje. Kadangi tyrimo rezultatai atskleidė teigiamo požiūrio į smurtą sąsajas su didesne tikimybe vykdyti patyčias, turėtų būti dirbama su paauglių norminiais įsitikinimais apie smurto naudojimą, pavyzdžiui per įvairias veiklas didinant empatiją, gerinant bendraamžių tarpusavio bendravimą, kuriant pozityvios socialinę paramos sistemą. Šiems tikslams galėtų pasitarnauti įvairios grupinės veiklos, kelionės, patyriminiai grupiniai užsiėmimai. Taip pat teigiama, kad socialinės atsakomybės didinimas naudojantis elektroninėmis technologijomis, empatijos bei atjautos ugdytas kitiems „nematomiems“ technologijų vartotojams, yra vienas iš efektyvių būdų sumažinti kibernetines patyčias (Pfetsch, Muller, & Ittel, 2014). Dėl sparčios technologijų kaitos bei vystymosi, galimybės internete agresoriui išlikti anonimiškam, didelės patyčių stebėtojų auditorijos gali būti sudėtingiau kontroliuoti kibernetinių patyčių reiškinį, todėl yra poreikis kurti internetines erdves ir jų priežiūros sistemas, kurios užtikrintų aiškias ir nuoseklias tinkamo elgesio internete normas. Dirbantys su vaikais ir paaugliais specialistai turėtų žinoti apie kibernetinių patyčių keliamą potencialią žalą, o Sourander ir kitų (2010) teigimu, klausimai apie šių patyčių patyrimą turėtų būti įtraukti į paauglių psichinės sveikatos vertinimą. Remiantis Sourander ir kitų (2010) tyrimu, kuriant prevencijos programą, siūloma ne tik keisti paauglių ir vaikų požiūrį į problemos sprendimą naudojant smurtą, tačiau padėti vystyti jų pozityvesnį ateities suvožimą, tikėjimą geresniu rytojumi, kur smurtas būtų suvokiamas kaip trukdis pasiekti savo tikslams ir svajonėms.

IŠVADOS

1. Palyginus nevykdančius ir vykdančius kibernetines patyčias paauglius:
  - 1.1. Vykdantys kibernetines patyčias pasižymėjo didesniu hiperaktyvumu, turėjo daugiau emocinių simptomų, elgesio problemų, daugiau bendrų sunkumų, pasižymėjo didesniu aštrių pojūčių siekiu bei teigiamomis nuostatomis į smurtą.
  - 1.2. Vykdantys kibernetines patyčias patyrė mažiau šeimos paramos.
  - 1.3. Vykdantys kibernetines patyčias daugiau užsiėmė rizikinga veikla internete, nesaikingiau naudojosi internetu bei stebėjo daugiau neigiamo turinio internete.

2. Palyginus nepatiriančius ir patiriančius kibernetines patyčias paauglius:
  - 2.1. Patiriantys kibernetines patyčias turėjo daugiau emocinių, elgesio ir bendrų sunkumų, pasižymėjo didesniu aštrių pojūčių siekiu.
  - 2.2. Nepatiriantys kibernetinių patyčių patyrė daugiau paramos iš šeimos.
  - 2.3. Patiriantys kibernetines patyčias daugiau užsiėmė rizikinga veikla internete, nesaikingiau naudojosi internetu bei stebėjo daugiau neigiamo turinio internete.

3. Paauglių teigiamas požiūris į smurtą gali reikšmingai prognozuoti didesnę kibernetinių patyčių vykdymo tikimybę.

4. Paauglių didesnę tikimybę patirti kibernetines patyčias prognozavo didesni emociniai simptomai, problemos su bendraamžiais, bendri sunkumai ir didesnis neigiamo turinio internete stebėjimas.

LITERATŪRA

1. Alvarez Garcia, D., Perez, J. C. N., Gonzalez, A. D., & Perez, C. R.(2015). Risk factors associated with cybervictimization in adolescence. *International Journal of Clinical Health Psychology, 15*, 226–235.
2. Antoniadou, N., Kokkinos, C. M., Markos, A. (2016) Possible common correlates between bullying and cyber-bullying among adolescents. *Psichologia Educativa, 22* (1), 27-38.
3. Bayraktar, F., Machackova, H., Dedkova, L., Cerna, A., & Sevcikova, A. (2015). Cyberbullying: The discriminant factors among cyberbullies, cybervictims, and cyberbully-victims in a Czech adolescent sample. *Journal of Interpersonal Violence, 30*(18), 3192–3216. doi: 10.1177/0886260514555006
4. Baldry, A. C., Farrington, D. P., & Sorrentino, A. (2015). „Am I at risk of cyberbullying“? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior, 23*, 36–51. <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.014>
5. Barlett, C. P. (2017). From theory to practice. *Computers in Human Behavior, 77*, 269-275. doi: 10.1016/j.chb.2017.02.060
6. Barlett, C. P., & Coyne, S.M. (2014). A meta-analysis of sex differences in cyber-bullying behavior: the moderating role of age. *Aggressive behavior, 40*, 474-488. Paimta iš <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/ab.21555>
7. Barlett, C. P., & Kowalewski, D. A. (2018). Learning to cyberbully: An extension of the Barlett Gentile cyberbullying model. *Psychology of Popular Media Culture*. Advance online publication.
8. Bauman, S., & Yoon, J. (2014). This Issue: Theories of Bullying and Cyberbullying. *Theory Into Practice, 53*(4), 253-256, doi: 10.1080/00405841.2014.947215
9. Beran, T., & Li, Q. (2007). The relationship between cyberbullying and school bullying. *Journal of Student Wellbeing, 1*, 15–33.
10. Betts, L.R. 2016. *Cyberbullying: approaches, consequences and interventions*. Palgrave Studies in Cyberpsychology . London: Palgrave Macmillan.
11. Bonanno, R. A., & Hymel, S. (2013). Cyber bullying and internalizing difficulties: Above and beyond the impact of traditional forms of bullying. *Journal of Youth and Adolescence, 42*, 685-697.
12. Brody, N., & Vangelisti, A.,L. (2016) Bystander Intervention in Cyberbullying. *Communication Monographs, 83*(1), 94-119. doi: 10.1080/03637751.2015.1044256

13. Bussey, K., Fitzpatrick, S., & Raman, A. (2015) The Role of Moral Disengagement and Self-Efficacy in Cyberbullying, *Journal of School Violence*, 14 (1), 30-46.
doi: 10.1080/15388220.2014.954045
14. Buelga S., Iranzo B., Cava M. J., Torralba E. (2015). Psychological profile of adolescent cyberbullying aggressors. *International Journal of Social Psychology*, 30 (2), 382–406.
15. Buzaitytė-Kašalynienė, J. (2015). Vaikų raidos rizikos ir apsauginiai veiksniai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 10, 35-51. Paimta iš <http://www.journals.vu.lt/socialine-teorija-empiriya-politika-ir-praktika/article/viewFile/4858/3113>
16. Calvete, E., Orue, I., Estevez, A., Villardon, L., Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: modalities and aggressors' profile. *Computers in Human behavior*, 26 (5), 1128-1135. doi:10.1016/j.chb.2010.03.017
17. Cappadocia, M.K., Craig, W.M., Pepler, D. (2013). Cyberbullying: Prevalence, Stability, and Risk Factors During Adolescence. *Canadian Journal of School Psychology*, 28 (2), 171–192.
18. Campbell, M. A., Slee, P. T., Spears, B., Butler, D., & Kift, S. (2013). Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *School Psychology International*, 34(6), 613-629.
19. Carvalho, M., Branquinho, C., Gaspar de Matos, M. (2017). Cyberbullies, cybervictims and cyberbullies-victims: discriminant factors in portuguese adolescents. *Psicologia, Saude & Doencas*, 18(3), 657-668. doi:10.15309/17psd180303
20. Celik, S., Atak, H., & Erguzen, A. (2012). The effect of personality on cyberbullying among university students in Turkey. *Egitim Arastirmalari Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 129-150.
21. Chen L, Ho S. S., Lwin M. O. (2017). A meta-analysis of factors predicting cyberbullying perpetration and victimization: From the social cognitive and media effects approach. *New media & society*, 19 (8), 1194–1213.
22. Connell, N. M., Schell-Bussey, N. M., Pearce, A. N., & Negro, P. (2014). Badgrlz? Exploring sex differences in cyberbullying behaviours. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 12 , 209–228.
23. Davis, K., & Koepke, L. (2016). Risk and protective factors associated with cyberbullying: Are relationships or rules more protective?. *Learning, Media and Technology*, 41 (4), 521-545. doi: 10.1080/17439884.2014.994219

24. Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M., & Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior, 35*, 62–72.
25. Erreygers, S., Vandebosch, H., Vranjes, I., Baillien, E., De Witte, H. (2018). The interplay of negative experiences, emotions and affective styles in adolescents' cybervictimization: A moderated mediation analysis. *Computers in Human Behavior, 18*, 223-234. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.12.027>
26. Fanti, K. A., Demetriou, A. G., & Hawa, V. V. (2012). A longitudinal study of cyberbullying examining risk and protective factors. *European Journal of Developmental Psychology, 9*, 168–181. Paimta iš <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.643169>
27. Fauman, M.A. (2008). Cyberbullying: Bullying in the digital age. *American Journal of Psychiatry, 165*(6), 780–781. Paimta iš <https://ajp.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/appi.ajp.2008.08020226#>
28. Fridh, M., Lindstrom, M., & Rosvall, M. (2015). Subjective health complaints in adolescent victims of cyber harassment: Moderation through support from parents/friends -a Swedish population-based study. *BMC Public Health, 15*, 949. doi:10.1186/s12889-015-2239-7
29. Gamez-Guadix, M., Borrajo, E. & Almendros, C. (2016). Risky online behaviors among adolescents: Longitudinal relations among problematic Internet use, cyberbullying perpetration, and meeting strangers online. *Journal of Behavioral Addictions, 5* (1), 100-107. doi: 10.1556/2006.5.2016.013
30. Garaigordobil, M. (2011). Prevalence and Consequences of Cyberbullying: A Review. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy 11* (2), 233–254.
31. Gedutienė, R., Šimulionienė, R., Čepienė, R., Rugevičius, M. (2012). Patyčios elektroninėje erdvėje: jaunesniojo amžiaus paauglių patirtis. *Tiltai, 1* (58), 133–147.
32. Gintilienė, G., Girdzijauskienė, S., Černiauskaitė, D., Lesinskienė, S., Povilaitis, R., Pūras, D.(2004). Lietuviškas SDQ – standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų „Galių ir sunkumų klausimynas“. *Psichologija. Mokslo darbai*, 2004, 29, 88-106.
33. Goebert, D., Else, I., Matsu, C., Chung-Do, J., & Chang, J. Y. (2011). The impact of cyberbullying on substance use and mental health in a multiethnic sample. *Maternal and Child Health Journal, 15*(8), 1282-1286. doi: 10.1007/s10995-010-0672-x
34. Guarni, A., Passini, S., Meloti, G., Brighi, A. (2012). Risk and protective factors on perpetration of bullying and cyberbullying. *Studia Edukacyjne, 23*, 34-55. Paimta iš https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/5887/1/studia_educ_23_s_33-56.pdf

35. Guo, S. (2016). A meta-analysis of the predictors of cyberbullying perpetration and victimization. *Psychology in the Schools*, 53, 432–453. doi: 10.1002/pits.21914
36. Gradinger, P., Strohmeier, D., Spiel, C. (2012). Motives for bullying others in cyberspace: A study on bullies and bully-victims in Austria. In Li Q., Cross, D., Smith, P. K., (Eds), *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives*, 263-284. New York, NY: Wiley-Blackwell.
37. Halpern D., Pina M., Vásquez J. (2017) Loneliness, personal and social well-being: towards a conceptualization of the effects of cyberbullying. *Culture and Education*, 29 (4), 703-727.
38. Hamal., M. (2017). Risk factors of cyberbullying among Finnish adolescents and its effects on their health. Master's thesis. School of Health Sciences, University of Tampere.
39. Health Behaviour in School-aged Children Study: a World Health Organization Cross-National Study. Internal Research Protocol for the 2013/2014 Survey.
40. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.
41. Hong, J. S., & Espelage, D. L. (2012). A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological system analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 17, 311 – 322.
42. Jankauskiene, R., Kardelis, K., Sukys, S., & Kardeliene, L. (2008). Associations between school bullying and psychosocial factors. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 36, 145-162. doi: <https://doi.org/10.2224/sbp.2008.36.2.145>
43. Jessor, R., Turbin, M., S., & Costa, F., M. Risk and protection in successful outcomes among disadvantaged adolescents. *Applied Developmental Science*, 2(4), 194 – 208. Paimta iš https://www.colorado.edu/ibs/jessor/pubs/1998_Jessor_Turbin_Costa_ADS_Risk_ProtectionAmongDisadvantagedAdolescents.pdf
44. Katzer, C., Fetchenhauer, D., & Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21 , 25–36. doi: 10.1027/1864-1105.21.1.25
45. Kim H.Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38(1), 52–54.
46. Kowalski, R.M., Giumetti, G.W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cb research among youth. *Psychological Bulletin*, 140, 1073–1137.
47. Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 22–30.

48. Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health, 53*, 13–20. doi:10.1016/j.jadohealth.2012.09.018
48. Kowalski, R. M., Limber, S. P., McCord, A. (2018) A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. *Aggression and Violent Behavior, 38*, 1-13.
49. Lee, C., & Shin, N. (2017). Prevalence of cyberbullying and predictors of cyberbullying perpetration among Korean adolescents. *Computers in Human Behavior, 68*, 352-358.
50. Lianos, H., & McGrath, A. (2017). Can the general theory of crime and general strain theory explain cyberbullying perpetration? *Crime & Delinquency, 1*–27. doi:10.1177/0011128717714204
51. Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., and Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings*. LSE, London: EU Kids Online.
52. Makri-Botsari, E., & Karagianni, G. (2013). Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents. *Procedia –Social and Behavioral Sciences 116*, 3241-3253. doi:10.1016/j.sbspro.2014.01.742
53. Mažionienė, M., Povilaitis, R., Suchodolska, I. (2012). *Elektroninės patyčios ir jų prevencija*. Vilniaus m. savivaldybės visuomenės sveikatos biuras. Paimta iš https://www.bepatyciu.lt/media/files/downloadable/elektronines_patycios__perziurai_galutinis_FcYPqOY.pdf
54. Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *CyberPsychology & Behavior, 12* (4) , 387–393. doi: 10.1089/cpb.2009.0068
55. Mishna, F., Houry-Kassabri, M., Gadalla, T., & Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully–victims. *Children and Youth Services Review, 34* (1), 63- 70.
56. Olenik-Shemesh, D., & Heiman, T. (2017) Cyberbullying Victimization in Adolescents as Related to Body Esteem, Social Support, and Social Self-Efficacy. *The Journal of Genetic Psychology, 178* (1), 28-43.
57. Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology, 9* , 751–780. doi: 10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516
58. Osdemir, Y. (2014). Cyber victimization and adolescent self-esteem: The role of communication with parents. *Asian Journal of Social Psychology, 17*(4), 255–263. doi:10.1111/ajsp.12070

59. Pilkauskaitė-Valickienė, R., Raižienė, S., Žukauskienė, R. (2009). Elektroninių patyčių paplitimas tarp Klaipėdos apskrities vyresniųjų klasių moksleivių. *Socialinis darbas*, nr. 8(2): 114–121.
60. Pieschl, S., Kuhlmann, C., & Prosch, T. (2015). Beware of publicity! Perceived distress of negative cyber incidents and implications for defining cyberbullying. *Journal of School Violence*, 14, 111–132. doi:10.1080/15388220.2014.971363
61. Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564–575. doi: 10.1037/0012-1649.43.3.564
62. Rodriguez-de-Dios, I., Oosten, J.M.F., Igartua, J.J. A study of the relationship between parental mediation and adolescents's digital skills, online risks and online opportunities. *Computers in Human Behavior*, 82, 186-198. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.01.012>
63. Romera, E.M., Cano, J.J., Garcia-Fernandez, C.M., Ortega-Ruiz., R.(2016). Cyberbullying-social competence, motivation and peer relationships. *Media Education Research Journal*, 48(24), 71-79. doi: 10.3916/C48-2016-07
64. Rubin, K. H., Bukowski, W. M., & Parker, J. G. (2006). Peer Interactions, Relationships, and Groups. In N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (pp. 571-645). Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc.
65. Ruškus, J., Žvirdauskas, D., Kačėnauskaitė, V. ir Žvirdauskienė R. (2010). Interneto vartojimo grėsmių suvokimas ir patirtis: moksleivių viktimizacijos prielaidos. *Socialinis darbas*, 9 (2), 70 -78.
66. Sadauskaitė, R. ir Šimulionienė, R. (2014). Elektroninių ir tradicinių patyčių patirtis paauglystėje: sąsajos su savęs vertinimu. *Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai*, 3.
67. Sasson F., & Mesch, G. (2017). The Role of Parental Mediation and Peer Norms on the Likelihood of Cyberbullying. *The Journal of Genetic Psychology*, 178(1), 15-27. doi: 10.1080/00221325.2016.1195330
68. Savage, M. W., & Tokunaga., R. S. (2017). Mowing toward a theory: Testing and integrated model of cyberbullying perpetration, aggression, social skills, and Internet self-efficacy. *Computers in Human Behavior*, 71, 253-361.
69. Shapka, J. D., Onditi, H. Z., Collie, R. J., & Lapidot-Lefler, N. (2018). Cyberbullying and cybervictimization within a cross-cultural context: A study of Canadian and Tanzanian adolescents. *Child Development*, 89, 89–99.

70. Schultze-Krumbholz, A., Schultze, M., Zagorscak, P., Wolfer, R., Scheithauer, H. (2016). Feeling cybervictims' pain—the effect of empathy training on cyberbullying. *Aggressive Behavior*, 42, 147-156. doi: 10.1002/ab.21613
71. Schultze-Krumbholz, A., & Scheithauer, H. (2009). Social-behavioural correlates of cyberbullying in a German student sample. *Journal of Psychology*, 217, 224–226. doi: 10.1027/0044-3409.217.4.224
72. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376–385.
73. Sourander, A., Brunstein Klomek, A., Lindroos, M., Luntamo, J., Koskelainen, T., Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents - A population based study. *Archives of General Psychiatry*, 67, 720–728. doi:10.1001/archgenpsychiatry.2010.79
74. Sticca, F., & Perren, S. (2013). Is cyberbullying worse than traditional bullying? Examining the differential roles of medium, publicity, and anonymity for the perceived severity of bullying. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 739–750. doi: 10.1007/s10964-012-9867-3
75. Šukytė D., 2010, Socialinis ir emocinis ugdymas patyčių prevencijoje. *Socialinis ugdymas*, 5, 245–255
76. Thomas, H. J., Connor, P., & Scott, J. G. (2015). Integrating traditional bullying and cyberbullying: Challenges of definition and measurement in adolescents. *Education Psychology Review*, 27, 135–152. doi: 10.1007/s10648-014-9261-7.
77. Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277–287.
78. Vandebosch, H., & van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11, 1349–1371.
79. van Geel, M., Goemans, A., Toprak, F., & Vedder, P. (2017). Which personality traits are related to traditional bullying and cyberbullying? A study with the Big Five, Dark Triad and sadism. *Personality and Individual Differences*, 106, 231–235.
80. Vranjes, I., Baillien, E., Vandebosch, H., Erreygers, S., & De Witte, H., (2017). The dark side of working online: Towards a definition and an Emotion Reaction model of workplace cyberbullying. *Computers in Human Behavior*, 69, 324-334. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.055>.

81. Wegge, D., Vandebosch, H., & Eggermont, S. (2014). Who bullies whom online: A social network analysis of cyberbullying in a school context. *Communications*, 39 , 415–433. Paimta iš <https://repository.uantwerpen.be/docman/irua/15f248/853d4121.pdf>
82. Werner, N. E., Bumpus, M. F., & Rock, D. (2010). Involvement in Internet aggression during early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 609-619.
83. Williams, K., & Guerra, N. (2007). Prevalence and predictors of Internet bullying . *Journal of Adolescent Health*, 41, 14–21. doi:10.1016/j.jadohealth.2007.08.018
84. Wolke, D., Lee, K., Guy, A. (2017) Cyberbullying: a storm in a teacup?. *Early Child Adolesc Psychiatry*, 26, 899-908. doi: 0.1007/s00787-017-0954-6
85. Zych, I., Ortega-Ruiz, R., & Del Rey, R. (2015). Scientific research on bullying and cyberbullying: Where we have been and where are we going. *Aggression and Violent Behavior*, 24 , 188–198.

PRIEDAI

1 priedas. Tyrimo dalyvio informuotas sutikimas

Filosofijos
fakultetas

GERBIAMI TĖVELIAI,

Vilniaus universiteto, bendradarbiaujant su Norvegijos Oslo ir Portugalijos Lisabonos universitetais, užsakymu UAB „Spinter tyrimai“ 2018 m. vasario – birželio mėn. atliks mokslinį tyrimą „*Lietuvos vaikų ir paauglių naudojimasis internetu: grėsmių ir galimybių tendencijos ES šalių kontekste*“. Projektą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (Nr. S-MIP-17-1/LSS-250000-1087). Projektu siekiama įvertinti Lietuvos ir kitų ES šalių 9-17 metų vaikų naudojimosi internetu ypatumų pasikeitimus nuo 2010 metų ir atskleisti vaikų naudojimosi internetu poveikio mechanizmą jų gerovei. Dabartiniu metu daugelio šalių mokslininkai stengiasi atsakyti į klausimą, ką daryti, kad jauni žmonės mažiau laiko praleistų prie kompiuterio, bei siekia tiksliau išsiaiškinti tokio elgesio motyvus. Lietuvoje, kaip ir daugumoje Europos šalių, ši problema jau nagrinėjama. Tačiau kiekviena šalis, priklausanti Europos Sąjungai, siekia, kad kuo daugiau jaunų žmonių būtų mažiau priklausomi nuo interneto, veiklos ir gyvenimo internete. Daugiau informacijos apie šį tyrimą artimiausiu metu galėsite rasti adresu: www.fsf.vu.lt.

Kviečiame Jus ir Jūsų sūnų/duką dalyvauti šiame tyrime. Jūsų ir Jūsų vaiko atsakymai padės mums daugiau sužinoti apie vaikų elgesį internete. Jūsų ir Jūsų vaiko dalyvavimas yra savanoriškas. Tyrimo metu gauta informacija bus konfidenciali. Tyrimo duomenys bus saugiai saugomi. Tyrimo metu gauti rezultatai bus pateikiami mokslo darbuose apibendrinta forma, nesiejant jų su konkrečiu asmens atsakymais.

Mums labai svarbūs Jūsų ir Jūsų vaiko atsakymai!

Tyrėjų grupės vardu,

Doc. Dr. Neringa Grigutytė

Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas

Prašome savo parašu patvirtinti savo sutikimą dalyvauti tyrime ir leidimą apklausti Jūsų sūnų/duką. Jūs turite teisę atsisakyti dalyvauti šioje apklausoje, taip pat galite bet kuriuo metu nutraukti dalyvavimą tyrime.

Aš, _____ sutinku / nesutinku (pabraukti tinkamą), dalyvauti tyrime *Lietuvos vaikų ir paauglių naudojimasis internetu: grėsmių ir galimybių tendencijos ES šalių kontekste*.

Parašas _____

Data _____

Aš, sutinku / nesutinku (pabraukti tinkamą), kad mano sūnus / dukra dalyvautų tyrime *Lietuvos vaikų ir paauglių naudojimas internetu: grėsmių ir galimybių tendencijos ES šalių kontekste*.

Parašas _____

Data _____

Jeigu Jums kiltų klausimų, susiekite su tyrimo organizatoriais: Neringa Grigutyte, neringa.grigutyte@fsf.vu.lt; +370 2- - - - - .

2 priedas. Anketa.

Pastaba. Respondentai pildė pilną projekto klausimyną, tačiau patogumo dėlei toliau pateiktos tik šiame darbe naudojamos klausimyno dalys.

Gerbiamas moksleivi,

Šis klausimynas skirtas sužinoti daugiau informacijos apie Tave, Tavo veiklą, įpročius ir pomėgius internete. Prašome atidžiai perskaityti klausimyne pateiktus klausimus ir apibraukti Tau tinkantį atsakymą (-us). Dėkojame už Tavo pagalbą ir atvirumą.

DEMOGRAFIJA					
QA1 Tavo lytis:					
1. Berniukas					
2. Mergaitė					
QA2 Kuriais METAIS ir kurį MĖNESĮ gimei? <i>Pažymėk po vieną langelį kiekviename stulpelyje:</i>					
a) MĖNESIS	b) METAI				
1. Sausis	1. 2000				
2. Vasaris	2. 2001				
3. Kovas	3. 2002				
4. Balandis	4. 2003				
5. Gegužė	5. 2004				
6. Birželis	6. 2005				
7. Liepa	7. 2006				
8. Rugspjūtis	8. 2007				
9. Rugsėjis	9. 2008				
10. Spalis	10. 2009				
11. Lapkritis	11. <i>Jeigu kitais, nurodyk kokiais:</i>				
12. Gruodis					
98. Nežinau	98. Nežinau				
97. Nenoriu sakyti	97. Nenoriu sakyti				
KELETAS KLAUSIMŲ APIE TAVE...					
QA14 Kiek šie teiginiai Tau tinka?					
<i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>					
	Netiesa	Iš dalies tiesa	Visiškai tiesa	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) Stengiuosi būti geras (-a) kitiems žmonėms. Man svarbu, kaip jie jaučiasi	1	2	3	98	97
b) Nenustygsiu vietoje, nurimstu neilgam	1	2	3	98	97
c) Man dažnai skauda galvą ar pilvą, būna bloga	1	2	3	98	97

d) Dažnai dalijuosi su vaikais skanėstais, žaidimais, rašikliais ir pan.	1	2	3	98	97
e) Dažnai labai supykstu ar nesusivaldau	1	2	3	98	97
f) Paprastai būnu ir žaidžiu vienas (-a)	1	2	3	98	97
g) Paprastai padarau tai, ką man liepia kiti	1	2	3	98	97
h) Dažnai esu susirūpinęs (-usi)	1	2	3	98	97
i) Mielai padedu įskaudintiems, susikrįmčiusiems ar nesveikuojantiems	1	2	3	98	97
y) Nuolat muistausi ir rangausi	1	2	3	98	97
j) Turiu vieną gerą draugą (arba daugiau)	1	2	3	98	97
k) Dažnai susipešu. Galiu kitus priversti man paklusti	1	2	3	98	97
l) Dažnai esu nelaimingas (-a), liūdnas (-a), man norisi verkėti	1	2	3	98	97
m) Paprastai patinku savo bendraamžiams	1	2	3	98	97
n) Man sunku susikaupti, greit išsiblaškau	1	2	3	98	97
o) Mane baugina nepažįstama aplinka, tada nepasitikiu savimi	1	2	3	98	97
p) Esu geras (-a) mažesniems vaikams	1	2	3	98	97
r) Mane dažnai kaltina meluojant ar apgaudinėjant	1	2	3	98	97
s) Kiti vaikai mane užkalbinėja ir skriaudžia	1	2	3	98	97
š) Dažnai pasisiūlau padėti tėvams, mokytojams, kitiems vaikams	1	2	3	98	97
t) Pirma pagalvoju, tik paskui darau	1	2	3	98	97
u) Ne savo daiktus pasiimu iš namų, mokyklos ar kitų vietų	1	2	3	98	97
v) Geriau sutariu su suaugusiais nei su bendraamžiais	1	2	3	98	97
z) Aš daug ko bijau, mane lengva išgąsdinti	1	2	3	98	97

ž) Pradėtą darbą užbaigiu, sugebu susikaupti	1	2	3	98	97
--	---	---	---	----	----

QA18 Kiek sutinki su šiais teiginiais?
Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje

	Netiesa	Iš dalies tiesa	Pakankamai tiesa	Visiškai tiesa	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) Darai pavojingus dalykus, kad būtų linksma	1	2	3	4	98	97
b) Darai jaudinančius dalykus, net jei jie ir pavojingi	1	2	3	4	98	97

QA21 Kiek Tau tinka šie teiginiai?
Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje

	Netinka	Iš dalies tinka	Tinka	Visiškai tinka	Nežinau	Nenoriu sakyti
c) Tau lengva laikytis savo tikslų ir juos pasiekti	1	2	3	4	98	97
d) Tu esi užtikrintas (-a), jog gali susidoroti su netikėtais sunkumais	1	2	3	4	98	97
e) Paprastai Tu surandi būdų, kaip elgtis naujose situacijose	1	2	3	4	98	97
f) Tu gali išspręsti daugumą problemų, jeigu labai stengiesi	1	2	3	4	98	97
i) Patekęs (-usi) į bėdą Tu sugalvoji, ką daryti	1	2	3	4	98	97

QF10 Kaip dažnai per PASTARUOSIUS METUS internete...?
Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje

	Niekada/Ne per pastaruosius metus	Keletą kartų	Bent kartą per mėnesį	Bent kartą per savaitę	Kasdien ar beveik kasdien	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) ieškojai naujų draugų	1	2	3	4	5	98	97
b) siuntei savo asmeninę informaciją (pvz., vardą ir pavardę, adresą ar telefono numerį) asmeniui, su kuriuo niekada nebuvai susitikęs tiesiogiai	1	2	3	4	5	98	97

c) įtraukei žmones, kurių tiesiogiai (gyvai) nesi sutikęs, į savo kontaktų ar draugų sąrašą	1	2	3	4	5	98	97
d) apsimetei kitu ar kitokiu žmogumi nei esi tikrovėje	1	2	3	4	5	98	97
e) siuntei savo nuotraukas ar vaizdo medžiagą kam nors, ko tikrovėje nesi sutikęs	1	2	3	4	5	98	97

QF20 Ar per PASTARUOSIUS METUS Tave taip kas nors užgauliojo ar bjauriai elgėsi? <i>Jei atsakymas „Ne“, „Nežinau“ ar „Nenoriu sakyti“, pereiti prie klausimo QF28</i>							
1. Ne 2. Taip 3. 98. Nežinau 97. Nenoriu sakyti							

QF21 Kaip dažnai per PASTARUOSIUS METUS tai nutiko ...? <i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
	Niekada/ ne per pastaruosius metus	Keletą kartų	Bent kartą per mėnesį	Bent kartą per savaitę	Kasdien ar beveik kasdien	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) tiesiogiai (gyvai) bendraujant su kitais žmonėmis	1	2	3	4	5	98	97
b) mobiliuoju telefonu ar internetu	1	2	3	4	5	98	97
c) kitu būdu	1	2	3	4	5	98	97

QF28 Ar per PASTARUOSIUS METUS Tu su kuo nors bjauriai elgeisi ar užgauliojai? <i>Jei atsakymas „Ne“, „Nežinau“ ar „Nenoriu sakyti“, pereiti prie klausimo QF30.</i>							
1. Ne 2. Taip 3. 98. Nežinau 97. Nenoriu sakyti							

QF29 Kaip dažnai per PASTARUOSIUS METUS Tu bjauriai elgeisi ar užgauliojai...?							
<i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
	Niekada/Ne per pastaruosius metus	Keletą kartų	Bent kartą per mėnesį	Bent kartą per savaitę	Kasdien ar beveik kasdien	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) tiesiogiai (gyvai) bendraujant	1	2	3	4	5	98	97
b) mobiliuoju telefonu ar internetu	1	2	3	4	5	98	97
c) kitu būdu	1	2	3	4	5	98	97

Internete žmonės aptarinėja tai, kas Tau gali būti žalinga. Toliau keletas klausimų apie tai.							
QF50 Ar per PASTARUOSIUS METUS matei informaciją ar diskusijas apie ...?							
<i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
	Niekada/Ne per pastaruosius metus	Keletą kartų	Bent kartą per mėnesį	Bent kartą per savaitę	Kasdien ar beveik kasdien	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) savo kūno žalojimo būdus	1	2	3	3	5	98	97
b) savižudybės būdus	1	2	3	3	5	98	97
c) būdus, kaip labai sulieknėti, taip, kaip sergant anoreksija ar bulimija arba būti lieknam (-ai) kaip modeliui	1	2	3	3	5	98	97
d) neapykantos kupinas žinutes, nukreiptas į tam tikras grupes ar asmenis (pvz., dėl rasės, religijos, tautybės ar seksualinės orientacijos)	1	2	3	3	5	98	97
e) žmonių svaiginimosi narkotikais patirtį	1	2	3	3	5	98	97
f) žiaurius ar smurtinius vaizdus (pvz., žmones, žalojančius kitus asmenis arba gyvūnus)?	1	2	3	3	5	98	97

QF70 Kaip dažnai per PASTARUOSIUS METUS ...? <i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
	Niekada/ne per pastaruosius metus	Keletą kartų	Bent kartą per mėnesį	Bent kartą per savaitę	Kasdien ar beveik kasdien	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) likai nevalgęs (-iusi) ar nemiegojęs (-usi), kadangi naudojaisi internetu	1	2	3	4	5	98	97
b) nedavė ramybės tai, kad negalėjai naudotis internetu	1	2	3	4	5	98	97
c) pastebėjai save naršantį (-čią) internete, net jei Tavęs tai nedomino	1	2	3	4	5	98	97
d) praleidai mažiau laiko nei turėtum su šeima ar draugais, apleidai mokyklos užduotis, kadangi naudojaisi internetu	1	2	3	4	5	98	97
e) nesėkmingai bandei praleisti mažiau laiko naudojantis internetu	1	2	3	4	5	98	97
f) konfliktavai su šeima ar draugais dėl praleidžiamo laiko naudojantis internetu	1	2	3	4	5	98	97

Visos šeimos yra skirtingos, todėl užduosime Tau keletą klausimų apie Tave ir Tavo šeimą							
QI2 Kiek šie teiginiai apie Tavo šeimą ir namus teisingi? <i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
	Netiesa	Iš dalies tiesa	Tiesa	Visiškai tiesa	Nežinau	Nenoriu sakyti	
a) Kai kalbi, Tavęs kas nors klausosi	1	2	3	4	98	97	
b) Šeima tikrai bando Tau padėti	1	2	3	4	98	97	
c) Namuose jautiesi saugus (-i)	1	2	3	4	98	97	
QI3 Kaip dažnai...? <i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							

	Niekada	Beveik niekada	Kartais	Dažnai	Labai dažnai	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) tėvai/globėjai giria Tave už gerą elgesį	1	2	3	4	5	98	97
b) tėvai/globėjai nustato taisykles, kaip elgtis namuose	1	2	3	4	5	98	97
c) tėvai/globėjai nustato taisykles, kaip elgtis ne namuose	1	2	3	4	5	98	97
Q14 Ar Tavo tėvai...? <i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
	Niekada	Beveik niekada	Kartais	Dažnai	Labai dažnai	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) skatina Tave savarankiškai tyrinėti ir aiškintis įvairius dalykus internete	1	2	3	4	5	98	97
b) pataria, kaip saugiai naudotis internetu	1	2	3	4	5	98	97
c) kalba su Tavim apie tai, ką Tu veiki internete	1	2	3	4	5	98	97
d) stebi, ką Tu veiki internete	1	2	3	4	5	98	97
e) būna tame pačiame kambaryje, kai Tu naudojiesi internetu	1	2	3	4	5	98	97
f) kartu su Tavimi ką nors veikia internete	1	2	3	4	5	98	97
j) padeda Tau, kai internete kažkas Tave liūdina arba kelia nerimą	1	2	3	4	5	98	97
h) padeda, kai Tau kyla sunkumų ką nors padaryti ar rasti internete	1	2	3	4	5	98	97
i) paaiškina, kodėl tam tikra informacija internete yra gera arba bloga	1	2	3	4	5	98	97
J dalis MOKYKLA Tavo patirtis mokykloje							
QJ1 Kiek teisingi šie teiginiai? <i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
	Netiesa	Iš dalies tiesa	Tiesa	Visiškai tiesa	Nežinau	Nenoriu sakyti	
a) Tu jautiesi mokyklos dalimi	1	2	3	4	98	97	

b) Tu jautiesi saugus (-i) mokykloje	1	2	3	4	98	97	
c) Kiti mokiniai yra malonūs ir linkę padėti	1	2	3	4	98	97	
d) Mokytojams Tu rūpi kaip žmogus	1	2	3	4	98	97	
e) Mokykloje yra bent vienas mokytojas, į kurį Tu gali kreiptis iškilus sunkumams	1	2	3	4	98	97	
QJ2 Ar mokykloje Tavo mokytojai...?							
<i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
	Niekada	Beveik niekada	Kartais	Dažnai	Labai dažnai	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) patarė Tau, kaip saugiai naudotis internetu	1	2	3	4	5	98	97
b) skatino Tave savarankiškai tyrinėti ir aiškintis įvairius dalykus internete	1	2	3	4	5	98	97
c) nustatė taisykles, ką Tu gali daryti mokykloje naudodamasis (-i) internetu	1	2	3	4	5	98	97
d) padėjo Tau, kai kilo sunkumų ką nors padaryti ar rasti internete	1	2	3	4	5	98	97
e) kalbėjo su Tavim apie tai, ką Tu veiki internete	1	2	3	4	5	98	97
f) paaiškino, kodėl tam tikra informacija internete yra gera arba bloga	1	2	3	4	5	98	97
g) patarė, kaip elgtis su kitais žmonėmis internete	1	2	3	4	5	98	97
h) padėjo Tau, kai internete kažkas Tave liūdino arba kėlė nerimą	1	2	3	4	5	98	97
i) kalbėjo su Tavimi, kaip elgtis, jei internete Tave kažkas liūdino arba kėlė nerimą	1	2	3	4	5	98	97
QJ3 Ar mokykloje Tavo mokytojai...?							
<i>Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje</i>							
		Taip	Ne	Nežinau	Nenoriu sakyti		
a) tikrina ar mokinių telefonai yra išjungti		1	2	98	97		
b) žiūri į Tavo telefoną, norėdami pamatyti ką Tu darai ar su kuo bendrauji		1	2	98	97		
c) nustato taisykles, kaip naudotis mobiliaisiais telefonais mokykloje		1	2	98	97		
d) atima mokinių telefonus tam tikram laikui (pvz. dienai ar savaitei ir pan.)		1	2	98	97		

K dalis: DRAUGAI. Tavo draugai.
 QK1 Kiek Tau tinka šie teiginiai?
Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje

	Netinka	Iš dalies tinka	Tinka	Visiškai tinka	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) Tavo draugai tikrai stengiasi Tau padėti	1	2	3	4	98	97
b) Tu gali pasikliauti savo draugais, kai kyla sunkumų	1	2	3	4	98	97
c) Tu gali pasikalbėti su draugais apie savo problemas	1	2	3	4	98	97

QK2 Ar bent vienas iš Tavo draugų...?
Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje

	Niekada	Beveik niekada	Kartais	Dažnai	Labai dažnai	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) patarė, kaip saugiai naudotis internetu	1	2	3	4	5	98	99
b) skatino Tave savarankiškai tyrinėti ir aiškintis įvairius dalykus internete	1	2	3	4	5	98	99
c) padėjo, kai Tau kilo sunkumų ką nors padaryti ar rasti internete	1	2	3	4	5	98	99
d) kalbėjo su Tavim apie tai, ką Tu veikei internete	1	2	3	4	5	98	99
e) paaiškino, kodėl tam tikra informacija internete yra gera arba bloga	1	2	3	4	5	98	99
f) patarė, kaip elgtis su kitais žmonėmis internete	1	2	3	4	5	98	99
g) padėjo Tau, kai internete kažkas Tave liūdino arba kėlė nerimą	1	2	3	4	5	98	99

M1-1 Kiek sutinki su šiais teiginiais?
Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje

	Visiškai nesutinku	Iš dalies nesutinku	Nei nesutinku, nei sutinku	Iš dalies sutinku	Visiškai sutinku	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) Galima smurtauti prieš kitus, jei jie pradeda pirmi	1	2	3	4	5	98	97
b) Galima smurtauti prieš kitus, jei jie įžeidžia Tavo draugus ar šeimą	1	2	3	4	5	98	97

c) Galima smurtauti, nes smurtas yra smagu	1	2	3	4	5	98	97
d) Galima smurtauti, nes tuomet žmonės Tave gerbs	1	2	3	4	5	98	97
f) Galima naudoti smurtą kaip būdą spręsti pasaulio problemas	1	2	3	4	5	98	97

QM3-2 Kaip dažnai per pastaruosius metus Tavo mokykloje buvo kalbama apie ... ?Pažymėk tik vieną atsakymą kiekvienoje eilutėje

	Niekada	Keletą kartų	Bent kartą per mėnesį	Bent kartą per savaitę	Kasdien ar beveik kasdien	Nežinau	Nenoriu sakyti
a) bendravimą su nepažįstamais internete	1	2	3	4	5	98	97
b) asmeninės informacijos dalinimąsi internete	1	2	3	4	5	98	97
e) pagalbą patiriantiems patyčias internete	1	2	3	4	5	98	97
j) kaip atskirti tikras naujienas nuo išgalvotų	1	2	3	4	5	98	97

Nuoširdžiai dėkojame už Jūsų skirtą laiką!